

ПРОМІЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ

ВИКОНАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ (2017-2020)

**Доповідь зацікавлених
сторін до проміжного
звітування (третій цикл)**

ЗМІСТ

ВСТУП	6
ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ 2017 – 2020	6
ОЦІНКА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРАХ, ЩОДО ЯКИХ НАДАНО РЕКОМЕНДАЦІЇ УПО 2017 – 2020	9
Здійснення правосуддя, притягнення до відповідальності та верховенство права	9
Імплементация норм міжнародного гуманітарного права та розбудова миру	11
Запобігання катуванням і жорсткому поводженню	13
Запобігання катуванням і жорсткому поводженню в контексті політв'язнів Росії/Криму та полонених і цивільних заручників Донбасу	16
Запобігання жорсткому поводженню стосовно людей з інвалідністю, особливо неповнолітніх	18
Свобода вираження поглядів і захист журналістів	19
Свобода мирних зібрань та об'єднань	21
Свобода асоціацій і захист громадянського суспільства	23
Запобігання ґендерно зумовленому та домашньому насильству	26
Національна інституція з прав людини	32
Протидія торгівлі людьми	32
Проблема дискримінації в Україні	37
Реалізація національного плану дій щодо виконання конвенції про права людей з інвалідністю	45
Поліпшення доступу до якісної освіти для внутрішньо переміщених дітей, зокрема дітей з інвалідністю	47
Захист прав внутрішньо переміщених осіб і мешканців тимчасово окупованих територій України	48
Оцінка стану імплементації рекомендацій універсального періодичного огляду	51

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ВПО	– внутрішньо переміщені особи
ВРУ	– Верховна Рада України
ОГС	– організації громадянського суспільства
КМУ	– Кабінет Міністрів України
ЗУ	– Закон України
ТОТ	– тимчасово окуповані території
ОБСЄ	– Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ККУ	– Кримінальний Кодекс України
НІПЛ	– Національна інституція з прав людини
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
НПУ	– Національна поліція України

ДОПОВІДЬ ПІДГОТУВАЛИ

УКРАЇНЬКА
ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

www.helsinki.org.ua

Email office@helsinki.org.ua

Tel +38 044 485 17 92

Українська Гельсінська спілка з прав людини - це громадська спілка, яка об'єднує громадські організації з різних регіонів України. УГСПЛ сприяє розвитку гуманного суспільства, заснованого на повазі до людського життя, гідності та гармонійних відносин між людиною, державою та природою шляхом створення платформи для співпраці між членами Союзу та іншими членами правозахисного руху.

Контактні особи

Олександр Павліченко pavlichenko@helsinki.org.ua

Ксенія Семьоркіна ks.semyorkina@helsinki.org.ua

ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ

<https://zmina.info/>

Email: info@humanrights.org.ua

Tel: +38 (044) 272-42-52,

+38 (067) 502 08 01

Центр прав людини ZMINA працює у сфері захисту свободи слова, свободи пересування, протидії дискримінації, попередження тортур і жорстокого поводження, боротьби із безкарністю, підтримує правозахисників і громадських активістів на території України, включаючи окупований Крим, а також захищає осіб, які потерпіли в результаті збройного конфлікту в Україні.

Організація проводить інформаційні кампанії, освітні програми, займається моніторингом та документуванням випадків порушень прав людини, готує дослідження та аналітику і добивається змін завдяки національній та міжнародній адвокації.

Контактні особи:

Тетяна Печончик tp@humanrights.org.ua

Альона Луньова al@humanrights.org.ua

Маргарита Тарасова mt@humanrights.org.ua

<https://la-strada.org.ua/>

Email: info@la-strada.org.ua

+38 044 205 36 95

Громадська організація «Ла Страда-Україна» є правозахисною громадською організацією, яка працює з гендерною рівністю, миробудуванням, запобіганням усіх форм гендерного насильства, зокрема насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми, реалізації прав дитини, сприяння запровадження стандартів прав людини у всіх сферах життя держави та суспільства.

Контактні особи:

Юлія Аносова y.anosova@la-strada.org.ua

Катерина Бороздіна k.borozdina@la-strada.org.ua

<http://socialaction.org.ua/>

Email: info@socialaction.org.ua

Центр Соціальна Дія - правозахисна організація, що базується в Україні. Ми неприбуткова група, яка працює у сфері рівності та недискримінації. Наша місія: ми розробляємо та просуваємо зміни заради рівних прав для кожного в Україні. Діяльність:

Підвищення рівня обізнаності щодо механізмів захисту та протидії дискримінації та злочинам на ґрунті ненависті; Навчання з розробки та реалізації політики рівності; Адвокація створення ефективної системи захисту від дискримінації та протидії злочинам ненависті.

Контактна особа:

Ірина Федорович fedorovych@socialaction.org.ua

<https://ffr.org.ua/node/4>

Email: info@ffr.org.ua

ОСВІТНІЙ
ДІМ ПРАВ ЛЮДИНИ
ЧЕРНІГІВ

<http://ehrh.org/>

Email: ehrh.che@gmail.com

+38 (0462) 930-907

«Боротьба за права» – це неприбуткова правозахисна організація, метою якої є досягнення вільної реалізації прав людьми з інвалідністю в Україні. Боротьба за права працює над ефективним впровадженням Конвенції ООН про права людей з інвалідністю та інших міжнародних стандартів прав людини в країні шляхом підвищення обізнаності, адвокації та розширення можливостей спільноти людей з інвалідністю.

Контактні особи:

Ірина Текучова: tekuchova.iryana@gmail.com

Юлія Сачук: juliesachuk@gmail.com

Місія Навчального дому - об'єднати зусилля громадянського суспільства для просування освіти з прав людини в Україні; захищати та просувати права людини через розвиток консолідуючого освітнього простору.

Освітній дім є членом Мережі будинків з прав людини (далі – «Мережа»), яку очолює Фонд будинків з прав людини, який захищає, підтримує та розширює можливості правозахисників та їх організацій. Навчальний дім, як член Мережі, дотримується Кодексу поведінки Мережі.

Освітній дім був створений для пропаганди цінностей та принципів прав людини в Україні та за кордоном, а також для співпраці інститутів громадянського суспільства щодо дотримання основних прав і свобод людини через освітні проекти та заходи.

Контактна особа

Сергій Буров serburov@gmail.com

Діяльність Центру громадянських свобод спрямована на захист прав людини та утвердження демократії в Україні та регіоні ОБСЄ. Організація відома своєю роботою із вдосконалення законодавства, впровадження практик громадського контролю, проведення освітніх заходів та захисту переслідуваних людей на окупованих територіях Криму і Донбасу. Організація широко залучає звичайних людей до правозахисної роботи через створені нею правозахисні кампанії та волонтерські ініціативи.

Детальніше: <https://ccl.org.ua/>

Контактна пошта: ccl.org.ua@gmail.com

Доповідь підготовлено незалежними експертами та громадськими організаціями за підтримки проектів «Громадянське суспільство для розвитку демократії та прав людини в Україні» та «Права людини для України», які впроваджуються Програмою розвитку ООН в Україні та фінансуються Міністерством закордонних справ Данії.

Відповідальність за зміст публікації несуть виключно автори, текст публікації необов'язково відображає позиції Міністерства закордонних справ Данії або Програми розвитку ООН.

Детальніше: www.ua.undp.org

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ 2017 – 2020

15 листопада 2017 року на засіданні робочої групи Ради з прав людини було розглянуто Національний звіт України в рамках Універсального періодичного огляду (УНР). В результаті огляду Україна отримала 190 рекомендацій від 47 членів ООН, щодо проблемних питань у сфері прав людини, які необхідно вирішити. Україна прийняла 163 рекомендації та відхилила 27 з них.

Неурядові організації підготували огляд ситуації з правами людини до проміжного періоду циклу УПО та оцінили стан виконання рекомендацій, наданих Україною.

Ситуація з правами людини перебуває під постійним наглядом національної інституції з прав людини, громадських, а також міжнародних організацій (ООН, Ради Європи, ОБСЄ та інших). Проте суттєвого прогресу у реалізації рекомендацій УПО наразі не досягнуто. Для кращого розуміння причин такого стану речей, варто зупинитися описі контексту та його змін протягом 2017–2020 років.

У результаті президентських виборів у червні 2019 року обрано нового Президента України, після чого в країні відбулися дострокові парламентські вибори та, як наслідок, зміна розстановки політичних сил. Правозахисники визначили 13 кроків на захист прав людини для нового парламенту¹. На початку своєї каденції парламентарі робили спроби подолати певні системні проблеми в сфері прав людини.

Після обрання нового парламенту був призначений новий склад Кабінету Міністрів України, і замінено ключових осіб на керівних позиціях, що загальмувало стратегічний рух вперед у вирішенні низки питань в сфері захисту прав людини, що відображається на реалізації рекомендацій УПО III циклу.

Відбулися значні зміни у структурі Уряду. У вересні 2019 року Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України було реорганізовано через об'єднання з Міністерством у справах ветеранів України в Міністерство у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Цей крок не отримав вагомий підтримки ані серед ветеранської спільноти, ані серед переселенців. Експерти висловлювали застереження: об'єднання таких різних цільових груп (мешканців окупованих територій, внутрішньо переміщених осіб і ветеранів) в одному міністерстві – потенційно конфліктний крок, оскільки вони відрізняються і потребами, і способами їх задоволення. 2020 року об'єднане міністерство було розділено і створено окреме міністерство, яке опікуватиметься реінтеграцією тимчасово окупованих територій².

¹ https://zmina.info/articles/13_krokov_na_zahist_prav_ljudini_dlja_novogo_parlamentu/

² <https://uareforms.org/reforms/human-rights-reintegration>

Особливої уваги заслуговує діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Новий Уповноважений був призначений у 2018 році. Проте процедура його призначення не була прозорою. Безпосередньо в процесі обрання та призначення Уповноваженого, який тривав 10 місяців, були внесені зміни в профільний Закон, що є порушенням процедури. Моніторингова місія ООН заявляла, що «Парламент зобов'язаний захищати добросовісність та незалежність інституту Уповноваженого. Чинна процедура відбору ризикує підірвати суспільну довіру до національної інституції з прав людини. Її варто переглянути та змінити як передумову до обрання нового Уповноваженого»³. Необхідно усунути колізію в законодавстві, оскільки такі процедурні питання будуть виникати і на наступних виборах Омбудсмена.

У жовтні 2019 року підкомітет з питань акредитації Глобальної мережі інституцій з прав людини реакредитував Уповноваженого ВРУ з прав людини статусом «А». Підкомітет зазначає, що чіткий, прозорий процес участі у виборах та призначеннях для членства в органах, що приймає рішення НІПЛ, повинен бути включений у відповідне законодавство, положення чи обов'язкові адміністративні інструкції, якщо це доречно. Процес, який сприяє вибору на основі заслуг і забезпечує плюралізм, необхідний для забезпечення незалежності та довіри громадськості до вищого керівництва НІПЛ.⁴ В 2019 році фінансування Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у державному бюджеті було збільшено вдвічі. Крім того окремою статтею видатків державного бюджету України було передбачено фінансування Національного превентивного механізму.

Особливу увагу варто приділити неналежній реалізації Національної стратегії у сфері прав людини. Громадські організації, що здійснювали моніторинг її реалізації за 2016–2019 роки, у звіті зазначають, що стан її виконання наразі становить 28%⁵.

Ухвалено низку законодавчих актів, що сприяють забезпеченню прав людини, зокрема Закони України: «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»⁶ (2018).

В сфері подолання наслідків збройного конфлікту були прийняті важливі нормативно-правові акти. Так, у 2018 році був прийнятий Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», який визначає «наслідки зникнення», встановлює статус, соціальні гарантії для родичів осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом. 30 червня 2019 року набрали чинності поправки до ст. 124 Конституції України, що дозволяють ратифікувати Римський статут. Також Кримінальний кодекс України був доповнений ст. 146-1 (наслідки зникнення), однак на червень 2020 року провадження за цією статтею практично відсутні.

У 2019 році прийнято Виборчий кодекс України, що дає змогу ВПО голосувати на місцевих виборах, а також запроваджує гендерні квоти у виборчих списках і відповідальність за порушення норм доступності виборчого процесу для осіб з інвалідністю. Механізм реалізації цих положень досі перебуває в процесі доопрацювання.

У Верховній Раді України зареєстровано проєкт закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права.

Удосконалено процедуру вступу до вищих навчальних закладів дітям з окупованих територій, розширено перелік ВНЗ, до яких можуть вступати з невідконтрольних територій.

³ <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/03/7/7173870/>

⁴ http://www.ombudsman.gov.ua/files/2020/SCA_Report_October_2019_Ukraine.pdf

⁵ <http://hro.org.ua/index.php?id=1590308681>

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>

Створено та працює Вищий антикорупційний суд України. Результати його діяльності можна буде оцінювати через певний відтинок часу.

Вагомий прогрес відбувся у сфері протидії сексуальному насильству, зокрема через внесення відповідних змін до Кримінального кодексу для увідповіднення законодавства України міжнародним нормам. Водночас багато міжнародних стандартів залишаються не імplementованими в українське законодавство, включаючи досі наявні неузгодженості з положеннями Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, ратифікованої Україною 2012 року. Відсутні окремі положення, які встановлюють відповідальність за сексуальні домагання і переслідування (сталкінг). Залишаються проблемними питання ресурсного забезпечення, надання спеціалізованих послуг, а також доступу до правосуддя постраждалих від сексуального насильства.

Водночас, варто окреслити і низку негативних тенденцій в сфері прав людини. Так, вже втретє відхилено законопроект про приєднання до Гаазької конвенції про захист дітей і співробітництва в галузі міждержавного усиновлення.

–Перманентно погіршується ситуація з безпекою та безкарністю нападів на журналістів і правозахисників⁷. 2019 року щонайменше 83 правозахисники та громадські активісти в Україні зазнали переслідувань, погроз, тиску чи нападів⁸. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини у своїй доповіді зазначає: «З початку 2018 року Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) приділяє особливу увагу питанню громадянського простору та основоположних свобод в Україні. У більшості задокументованих випадків нападів на журналістів та інших працівників засобів масової інформації, громадянських і політичних активістів, адвокатів УВКПЛ зазначає безкарність. Доки така безкарність залишається без уваги, простір для реалізації та захисту основних свобод перебуває під загрозою»⁹.

Конституційний Суд України визнав е-декларування антикорупційних громадських активістів таким, що суперечить Конституції України. Проте у Верховній Раді зареєстровано законопроект щодо прозорості діяльності громадських об'єднань з іноземною підтримкою, який визначає створення окремого реєстру і фінансових звітів для організацій, що отримують фінансування з-за кордону більше 50%; впровадження обов'язку вказувати про іноземну підтримку в повній і скороченій назві, а також маркувати інформаційні матеріали в рамках міжнародних проєктів. Вимоги щодо звітування про джерела, обсяги фінансування та напрями діяльності стосуються і благодійних організацій. Керівники об'єднань з іноземною підтримкою (за згодою) проходять поліграф щодо можливої зради державних інтересів країни.

Державне бюро розслідувань створено законом 2015 року і мало запрацювати у листопаді 2017 року. Перші власні провадження бюро відкрило наприкінці 2018 року. Попри те, що спершу ДБР задумували як орган, що розслідуватиме катування та інші серйозні злочини правоохоронців, підслідність бюро було визначено ширше: всі злочини правоохоронців і високопосадовців (навіть ДТП). У структурі ДБР діє сім територіальних управлінь і 1500 слідчих (для порівняння – у Національній поліції близько 130 тисяч). У ДБР тривалий час не було власних оперативних підрозділів, тому вони залучали оперативників поліції та СБУ до своєї роботи, що створювало конфлікт інтересів.

Дотепер не ратифіковано Стамбульську конвенцію, підписану Україною ще 2011 року. Хоча наприкінці 2017 року прийнято нове законодавство щодо запобігання та протидії домашньому насильству, а також порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи в

⁷ <http://cs-coalition.org/ua/mapa-zahroz>

⁸ <https://zmina.info/news/pravozahysnyky-zafiksuvaty-83-vypadky-peresliduvannya-gromadskyh-aktyvistiv-u-2019-roczii/>

⁹ <https://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARRegion/Pages/UAReports.aspx>

сфері запобігання домашньому насильству, досі залишається багато проблем з практикою реалізації цього законодавства. На належному рівні не закріплено відповідальність поліцейських і військовослужбовців за вчинення домашнього насильства, існують складнощі з отриманням постраждалими обмежувальних приписів і термінових заборонних приписів, наданням спеціалізованих послуг постраждалим особам.

Не вирішено проблему притягнення до відповідальності осіб, які вчинили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Не прийнято спеціального законодавства, яке б встановлювало належну відповідальність за такі діяння. Винних осіб взагалі не притягають до відповідальності або ж притягають до відповідальності за загальнокримінальні злочини, що не відповідає природі та тяжкості вчинених діянь. Статус осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, залишається законодавчо невизначеним. Відповідно таких осіб не забезпечують спеціалізованими послугами, необхідною реабілітацією й вони не можуть отримати компенсацію.

За останні роки не відбулося суттєвих зрушень у сфері протидії торгівлі людьми. Постраждалі досі стикаються з низкою проблем під час отримання статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, за ними так і не було закріплено право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги. Дотепер не створено механізму виплати компенсації постраждалим. Здійснення правосуддя в цій сфері залишається неефективним. Загострилася проблема торгівлі людьми з використанням репродуктивних технологій сурогатного материнства. Органи влади почали фіксувати випадки торгівлі людьми для використання у збройних конфліктах.

ОЦІНКА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРАХ, ЩОДО ЯКИХ НАДАНО РЕКОМЕНДАЦІЇ УПО 2017 – 2020

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ, ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

Судова реформа

Судова реформа мала бути комплексною: якісний стабільний судовий корпус, виконання рішень, учасники процесу, врегулювання всіх сторін. Це особливо актуально в контексті збройного конфлікту і неможливістю функціонування.

Почата Президентом Володимиром Зеленським реформа органів судової влади зразу мала вади. Про це казали і громадські активісти¹⁰, і Венеційська комісія¹¹, але далеко не всі зауваження було враховано.

Ухвалений закон однак не завадив Вищій раді правосуддя спотворити його суть і затвердити таку редакцію Положення про конкурс для нових членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів, яка нівелювала участь міжнародних експертів.

У фіналі судова реформа Президента провалилася й була визнана частково неконституційною. З умовно позитивного можна хіба що згадати про припинення повноважень старої Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

¹⁰ <https://dejure.foundation/news/aktyvisty-nazvaly-nebezpeky-sudovogo-zakonoprojektu-zelenskogo>

¹¹ <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/6/7234113/>

Свідчення реальної оцінки громадянами дій влади у напрямі судової реформи – порівняння показників Центру Разумкова щодо довіри до судів за результатами соціологічних досліджень: на початку 2019 року судам довіряло 11,8% громадян¹², а на початку 2020 року – 13,2%¹³. Таке мізерне зростання ніяк не вказує на повернення довіри і поваги до суду за нової влади, хоча саме таку ціль визначено у передвиборчій програмі Президента.

Розблоковано роботу Вищого антикорупційного суду. Зміни до законодавства, які уточнили підсудність ВАКС, ухвалено парламентом ще у вересні 2019 року і вони справді вирішили потенційну проблему надмірної кількості справ.

Крім того, за рік президентства Володимира Зеленського вже є немало нових судових рішень, які викликають багато запитань, наприклад: взяття під варту підозрюваних у вбивстві журналіста Павла Шеремета, звільнення беркутівців, харківських терористів чи бойовика Володимира Цемаха, важливого свідка у справі про збиття МН17, та ін.¹⁴

Частими залишаються випадки втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя правоохоронних органів, адвокатів, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, інших представників органів державної влади та місцевого самоврядування, громадян та їхніх об'єднань, а також засобів масової інформації.

З початку ведення реєстру повідомлень про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя Верховна Рада отримала 1220 таких звернень, 2019 року – 450 повідомлень суддів. 2019 року Вища рада правосуддя ухвалила 115 рішень про вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя¹⁵.

Якби вдалося створити ефективну судову систему, це підвищило б довіру, зняло б питання порушення інших прав.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Забезпечити виконання рішень Європейського суду з прав людини.
- Забезпечити належну підготовку та наповнення корпусу суддів за стандартами «нового судочинства».

Суд присяжних

Центр громадянських свобод

2016 року в Україні почато судову реформу, в рамках якої внесено зміни до Конституції та ухвалено низку законодавчих актів. Водночас судову реформу було зосереджено на досягненні точкових цілей, а законодавчі зміни не торкнулися цілої низки питань, серед яких створення суду присяжних.

Статтею 124 Конституції України визначено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Однак інститут, який нині в законодавстві України називають судом присяжних, насправді є нічим іншим, як судом народних засідателів, який дістався нам у спадок від радянських часів.

¹² <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-2>

¹³ <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r>

¹⁴ <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/05/11/7251195/>

¹⁵ https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2019_rik.pdf

Такий стан речей звужує роль громадян у процесі судочинства та обмежує право обвинувачених осіб на справедливий суд. Загалом це призводить до викривлення самої ідеї створення інституту, який дозволить звичайним громадянам брати участь у здійсненні правосуддя.

Для вирішення цієї проблеми правозахисники та науковці разом із Міністерством юстиції України підготували проекти законів про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо вдосконалення порядку формування списку присяжних (реєстраційний № 2709), а також про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя (реєстраційний № 2710).

Після зміни складу уряду у березні 2020 року новий Кабінет Міністрів відповідно до регламенту відкликав ці документи і досі на червень 2020 року не ініціював їхньої повторної реєстрації.

Після подій Революції Гідності Україна перебуває в періоді трансформації, на який накладає відбиток затяжна війна з Російською Федерацією. Саме тому у суспільстві існує потужний запит на відновлення справедливості, який наразі не в змозі задовольнити започаткована судовою реформою. В умовах, коли суспільство досить поляризоване й рівень толерантності до насильства зростає у зв'язку з тривалим збройним конфліктом, таке зволікання матиме фатальні наслідки. Запит на справедливість легко можна перетворити на запит на помсту.

Запровадження суду присяжних важливе і для захисту права людини на справедливий суд, оскільки це підвищить якість та ефективність роботи органів досудового розслідування, посилить змагальність сторін у процесі та ін., і для забезпечення довіри населення до судової системи, а також формування нової якості правової культури та правосвідомості населення, яка лишається досить низькою.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Кабінету Міністрів України

- Ініціювати подання до Верховної Ради України проектів законів щодо впровадження суду присяжних, розроблених експертами та правозахисниками.

Верховній Раді України

- Зареєструвати та ухвалити подані проекти законів щодо впровадження суду присяжних, розроблених експертами та правозахисниками.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА РОЗБУДОВА МИРУ

Центр громадянських свобод

Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду – міжнародне зобов'язання України відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Так, стаття 8 Угоди про асоціацію закріплює таке положення: «Сторони співробітничать для зміцнення миру та міжнародного правосуддя через ратифікацію та імплементацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) 1998 року та пов'язаних з ним документів».

20 січня 2000 року Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду відповідно до розпорядження Президента України від 11 грудня 1999 року № 313/99-рп. Згідно з висновком КСУ від 11 липня 2001 року № 3-в/2001, Римський статут Міжнародного кримінального суду не відповідає Конституції України. Відтак ратифікації Статуту мало передувати внесення змін до статті 124 Конституції України.

Необхідні зміни до статті 124 Конституції України внесені 2016 року, її було доповнено новою частиною 6 такого змісту: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду». Вона набула чинності у червні 2019 року.

Попри відсутність ратифікації Римського статуту, Україна таки визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. 17 квітня 2014 року уряд України подав декларацію відповідно до статті 12 (3) Римського статуту, яка визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо ймовірних злочинів, вчинених на території України в період з 21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року. А 8 вересня 2015 року уряд України подав другу декларацію відповідно до статті 12 (3) Римського статуту, яка визнає здійснення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо ймовірних злочинів, вчинених на території України після 20 лютого 2014 року без кінцевої дати.

Таким чином, на цей час склалася неординарна ситуація, за якою Україна взяла на себе обов'язки перед Міжнародним кримінальним судом за поданою декларацією про визнання юрисдикції. Проте не набула окремих прав, якими наділені держави – учасниці Римського статуту.

30 червня 2019 року сплив термін трирічної відстрочки набуття чинності нових конституційних положень, які відкривають шлях до ратифікації Римського статуту. Таким чином, на сьогодні виключно від волі Президента і парламенту залежить, чи стане Україна повноправним членом Міжнародного кримінального суду.

Окремою проблемою залишається невідповідність національного законодавства України нормам Римського статуту та положенням міжнародного права. На шостому році війни з Росією українське законодавство досі не має правових інструментів для переслідування основних злочинів за міжнародним правом. У Кримінальному кодексі не передбачено відповідальності за злочини проти людяності, а положення щодо воєнних злочинів не повною мірою відповідають вимогам міжнародного права.

Цю проблему покликаний вирішити розроблений правозахисниками проєкт закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права (№ 2689), так званий закон про воєнних злочинців. Він вносить зміни до Кримінального кодексу України та надає національним органам слідства і суду підстави для ефективного кримінального переслідування людей, які вчинили основні злочини за міжнародним правом.

Зволикання з ухваленням цього закону вже призводить до невідворотних наслідків. Тільки міжнародні злочини не мають терміну давності, тому правильна кваліфікація цих дій сьогодні дасть змогу притягти відповідальних у майбутньому навіть через десятки років. Навіть більше, тільки засуджені за міжнародні злочини не підлягають амністії, як цього вимагає Росія в рамках Мінського процесу.

Ухвалення закону про воєнних злочинців чекають десятки тисяч людей, які стали жертвами російської збройної агресії. Саме за цим законом Україна має судити представників незаконних збройних формувань, які утримують і катують людей у підвалах на окупованих територіях. Саме за цим законом Україна має притягти до відповідальності винних у грубих порушеннях міжнародного права, які сталися під час боїв під Іловайськом і Де-

бальцевим, розстрілі житлових кварталів Маріуполя, знищенні автобусу під Волновахою, у вчиненні воєнних злочинів і злочинів проти людяності в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим і Севастополі, зокрема переслідуванні кримських татар та українських активістів, катуванні та насильницьких зникненнях, переміщенні громадян РФ на тимчасово окупований півострів та ін.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Президенту України

- Ініціювати подання до Верховної Ради України щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Верховній Раді України

- Прийняти відповідну постанову про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду.
- Ухвалити проєкт закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689.

ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ І ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ

Центр прав людини ZMINA

Місця несвободи

В Україні зростає кількість місць несвободи після суттєвого зменшення у 2012–2015 роках. Збільшення кількості переважно відбувається за рахунок спеціального автотранспорту для перевезення затриманих правоохоронними органами, «автозаків» і військових частин. Водночас трохи зменшується кількість органів поліції, спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів. На 2019 рік налічується більш як 5 тисяч офіційних місць несвободи. Найбільше – у системі Національної поліції та Національної гвардії (більш як 2 тисячі). Серед ключових проблем, які фіксують моніторингові групи, залишаються неналежні умови утримання, відсутність медичної допомоги, неправомірне застосування сили, неправомірна ізоляція. Серед працівників поліції поширене надмірне застосування сили під час затримання та неналежна реєстрація затримання. У соціальних і медичних закладах системною проблемою залишається порушення під час фіксації пацієнтів, ізоляція та ненадання медичної допомоги. Системними для всіх місць несвободи залишаються порушення права на приватність (невідокремлені санвузли, ліжка у спальних приміщеннях розставлено впритул).

Відповідно до звіту Спеціального доповідача ООН з питань катувань, який відвідав Україну 2018 року, «попри помітне поліпшення, що спостерігалось останнім часом, зібрана інформація вказує на те, що катування та жорстоке поведіння досі безкарно практикують на всій території країни». У звіті наголошено, що методи, альтернативні утриманню під вартою, застосовують в Україні у виняткових випадках, а також існує серйозна проблема з доступом до медичної допомоги в пенітенціарних закладах. Медперсонал цих закладів не забезпечує достатнього опитування травмованих осіб про причини отриманих травм. Документування катувань здійснюють неналежним чином, тобто воно не відповідає стандартам Стамбульського протоколу, що призводить до подальшого поширення безкар-

ності. Під час свого сьомого періодичного візиту до України 2017 року Європейський комітет з питань запобігання катуванням також отримав багато скарг на надмірне застосування сили під час затримання поліцією, а також звинувачення у фізичному насильстві під контролем поліції. Комітет вказав зокрема на практику «неофіційних (не оформлених процесуально)» затримань і допитів підозрюваних осіб.

Кількість офіційних місць несвободи в Україні

2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
4461	4528	4738	4738	5044

Національний превентивний механізм

З обранням нового Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у березні 2018 року (новим Омбудсманом обрано Людмилу Денісову) Департамент з реалізації Національного превентивного механізму реструктуровано: замість тематичного поділу (відповідно до типів місць несвободи) відділи організовано за функціональним поділом (відповідно до ролі співробітників). Наразі НПМ має окремі відділи моніторингу, аналітики та законотворчої діяльності, водночас співробітників звільнено від розгляду скарг. До складу НПМ також входять громадські монітори-волонтери (близько 150), регіональні представники та координатори, Координаційна рада (куди входять Омбудсман, його представники, громадські експерти та заступники міністрів).

З 2019 року НПМ фінансують за окремою бюджетною програмою (близько 3 млн грн на рік), що покриває витрати співробітників Офісу Омбудсмана, проте не забезпечує відшкодування витрат моніторів (проїзд, проживання, харчування). Крім того, навчальні заходи, підготовка та друк методичних матеріалів, доповідей та інших продуктів досі здебільшого відбуваються за рахунок донорів. НПМ часто стикається також із логістичними проблемами через неможливість доїхати до віддаленого місця несвободи або заночувати неподалік нього, оскільки на візит до одного місця несвободи зазвичай надають не більше доби.

З 2019 року НПМ також почав відвідувати приватні реабілітаційні центри, однак ця практика залишається несистемною.

Попри збільшення кількості візитів, НПМ досі не має достатнього впливу на ситуацію в місцях несвободи, особливо на регіональному рівні. Громадські монітори, навіть найбільш досвідчені, не мають права самостійно (окремо від Офісу Омбудсмана) відвідувати місця несвободи, відповідно вкрай обмежені у можливості адвокатувати поліпшення умов у місцях несвободи в громадах, де вони живуть. Громадські монітори часто не включено у процес комунікації з органами влади і не знають, чи їхня робота мала вплив на певні зміни. Водночас інклюзивніша та паритетніша залученість громадських моніторів у роботу НПМ сприяла б кращому використанню ресурсів, поглибленню експертизи НПМ і охопленню візитами більшої кількості місць несвободи.

Кількість моніторингових візитів НПМ

2017 р.	2018 р.	2019 р.
232	375	711

Документування та розслідування катувань

В Україні донині немає єдиного алгоритму документування ознак катувань, яке відповідає вимогам Стамбульського протоколу, що могло б позитивно сприяти процесу розслідування таких випадків і подолання безкарності.

Відповідно до дослідження, проведеного Центром прав людини ZMINA, Експертним центром з прав людини та Офісом Омбудсмана, у місцях несвободи навіть одного типу та підпорядкування існують різні практики фіксації тілесних ушкоджень. Однак найчастіше там відсутні незалежні медичні огляди новоприбулих осіб. У тих випадках, де їх здійснюють, їхні результати фіксують вкрай стисло. Часто це робить медсестра або фельдшер без участі лікаря. В органах поліції медичний огляд проводять лише в разі, якщо співробітник поліції вбачає загрози життю і здоров'ю затриманого, хоча він не має відповідної медичної підготовки, щоб це визначити. Медичну інформацію часто вносять у немедичну документацію (різноманітні внутрішні журнали та довідки), які потім неможливо використати під час судово-медичних експертиз.

Поширена також практика – присутність сторонніх осіб під час огляду та опитування новоприбулих (у психіатричних лікарнях часто присутні поліцейські, які доставили особу, а у соціальних закладах – родичі). Іноді саме вони дають пояснення щодо травм новоприбулих.

Типова практика для місць несвободи – неповідомлення про тілесні ушкодження органам розслідування. Зазвичай медичні працівники повідомляють про такі випадки адміністрації установ. Медичний персонал місць несвободи залишається організаційно та фінансово залежним від адміністрацій (навіть у пенітенціарній системі, де медичну службу виведено в окрему державну установу). У медичних працівників також немає стандартизованої методології опису тілесних ушкоджень та оформлення схеми їхнього розташування («чоловічка»), через що вони діють на власний розсуд.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Продовжувати посилювати гарантії незалежності Національного превентивного механізму, надавати йому необхідні для моніторингу та аналітики ресурси. Забезпечити можливість відшкодування витрат громадських моніторів і залучених експертів. Посилювати участь громадських моніторів-волонтерів у реалізації НПМ.
- Увідповіднити визначення поняття «катування» у кримінальному законодавстві до визначення, наведеного у ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших форм неналежного поводження.
- Посилити гарантії незалежності Державного бюро розслідувань: позбавити можливості прямого впливу на директора бюро суб'єктів, які потрапляють під його підслідність (зокрема Президента, народних депутатів, інших високопосадовців). Розглянути можливість розширення штату слідчих бюро та кількості регіональних представництв. Визначити катування та пов'язані з ними злочини правоохоронців (незаконне затримання, порушення права на захист та ін.) пріоритетом діяльності бюро.
- Імплементувати стандарти Стамбульського протоколу: впровадити єдиний порядок фіксації та повідомлення про ознаки катувань у місцях несвободи. Забезпечити належну реєстрацію таких заяв у єдиній захищеній базі та розгляд таких заяв незалежним органом розслідування. Запровадити практику звітування органами розслідування про стан розслідування катувань у країні.

- Посилити гарантії безпеки осіб, які інформують органи розслідування про катування: співробітників місць несвободи та людей, яких там утримують. Розробити механізм захисту свідків.
- Докладати зусиль до увідповіднення умов тримання осіб у місцях несвободи міжнародним стандартам. Розглядати тримання особи у місці несвободи як крайній метод, водночас ширше застосовувати альтернативні форми запобіжних заходів (у разі кримінальної юстиції) та догляду і лікування (у разі соціальних і медичних закладів).
- Забезпечити людям, яких утримують у місцях несвободи, доступ до належної медичної допомоги, що відповідає національному стандарту. Посилити гарантії незалежності та безпеки медичних працівників, які здійснюють медичні огляди таких осіб.

ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ І ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТВ'ЯЗНІВ РОСІЇ/КРИМУ ТА ПОЛОНЕНИХ І ЦИВІЛЬНИХ ЗАРУЧНИКІВ ДОНБАСУ

Центр громадянських свобод

Після окупації Криму Росією та початку гібридної війни на Донбасі правозахисники впродовж усіх цих років фіксують поширену практику свавільних затримань, викрадень, катувань і жорстокого поводження з незаконно ув'язненими громадянами України в Російській Федерації та на окупованих нею українських територіях Криму і Донбасу.

Інформація про численні випадки катувань міститься у звітах Управління Верховного комісара ООН з прав людини¹⁶, Моніторингової місії ООН з прав людини¹⁷, інших міжнародних та українських правозахисних організацій, виступах адвокатів, а також свідченнях уже звільнених політичних в'язнів і полонених (зокрема Олега Сенцова¹⁸, Миколи Карпюка¹⁹, Станіслава Асєєва²⁰ та ін.²¹). Точну кількість людей, які зазнали катування та жорстокого поводження, визначити неможливо, оскільки правозахисникам відомо тільки обмежену кількість задокументованих випадків.

За даними правозахисників²², у перші роки війни на Донбасі 86% полонених військовослужбовців і кожна друга незаконно затримана цивільна людина було піддано тортурам і жорстокому поводженню, 33% військовослужбовців і 16% цивільних осіб стали свідками смерті в результаті тортур; 12% усіх цивільних осіб, які зазнали катувань і жорстокого поводження, були жінки, у 44% випадків керували проведенням допитів та організували охорону місць несвободи кадрові військовослужбовці та найманці з Російської Федерації.

За свідченнями звільнених 2019 року людей, до них застосовували побиття, удари електричним струмом, удушення («мокрый» і «сухий» методи), сексуальне насильство, катування положенням, видалення частин тіла (нігтів і зубів), позбавлення води, їжі, сну або

доступу до туалету, імітацію страти, погрози насильством чи смертю, погрози завданням шкоди сім'ї.

Крім того, їх утримували у нелюдських антисанітарних умовах з відсутніми вбиральнями та душем, без доступу до денного світла, ліків та їжі. Окрім так званих офіційних установ, на території окупованого Донбасу існують секретні місця позбавлення волі.

Якість медичної допомоги у цих установах яскраво характеризують надані Офісу Верховного комісара ООН з прав людини свідчення кількох утриманих в «Ізоляції» про те, що під час їхніх допитів і катувань був присутній медичний працівник. Він приводив до тями тих, хто втратив свідомість, і вказував, як катувати для того, щоб завдати максимальний біль, але не призвести до смерті. Він також оглядав затриманих, перш ніж починалися катування, питав про їх захворювання, вимірював тиск або перевіряв пульс, а також робив ін'єкції²³.

Якщо говорити про ситуацію в Криму, то впродовж шести років з моменту окупації зафіксовано щонайменше 200 випадків тортур, нелюдського поводження, і це стосується не лише політично вмотивованих справ²⁴, жертвами яких стають кримські татари, а й етнічних українців і росіян. Кримський татарин Джеміль Гафаров, обвинувачений у сфабрикованій справі у «тероризмі», ще до взяття під варту мав інвалідність і хронічне захворювання нирок четвертого ступеня. За такої хвороби навіть за російськими законами заборонено тримати людину в СІЗО. Натомість він перебуває за ґратами вже більше року, не отримуючи обстежень і належної медичної допомоги.

Про тортури під час затримання та неналежні умови в СІЗО не раз повідомляв фігурант «справи українських диверсантів», нині звільнений Євген Панов. За три роки перебування в Сімферопольському СІЗО, а потім у російських колоніях він через складні умови утримання змінився до невпізнання. Дружина ще одного політичного в'язня, фігуранта «справи українських диверсантів», нині ув'язненого Андрія Захтея в інтерв'ю компанії Prisoner`s Voice розповіла: «Під час затримання Андрія били і катували. Знущалися не лише фізично, а й морально. Вивозили його копати собі яму, піднімалися з ним на вертольоті й обіцяли, що зараз він політає. У нього є шрами на руках, на лиці й на потилиці. Він отримав прикладом, то в нього велика вм'ятина на черепі й зараз його турбують головні болі, ребра теж були зламані»²⁵.

Крім того, поширеною практикою в Криму є етапування ув'язнених в антисанітарних умовах, без надання харчування та всупереч міжнародному гуманітарному праву з території півострова до колоній у віддалених територіях Російської Федерації.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Представникам України в гуманітарній групі «Мінського процесу»

- Виступати з вимогою доступу СММ ОБСЄ, Моніторингової місії ООН з прав людини та Міжнародного комітету Червоного Хреста в місця несвободи на тимчасово окупованих територіях Криму і Донбасу.
- Міністерству закордонних справ
- Реагувати на випадки катувань громадян України, ув'язнених за політичними мотивами на території Російської Федерації.

²³ Там само.

²⁴ <https://ua.krymr.com/a/pro-tortury-v-krymu-pislya-aneksii/30025932.html>

²⁵ https://www.facebook.com/SaveSentsov/posts/2564755700432734?__tn__=K-R

- Верховній Раді України
- Ухвалити проєкт закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689.

ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ СТОСОВНО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ, ОСОБЛИВО НЕПОВНОЛІТНІХ

Громадська організація людей з інвалідністю «Боротьба за права»

Попри ухвалену ще 2017 року Національну стратегію з деінституціоналізації закладів догляду та виховання дітей, в Україні донині продовжує діяти інституціональна система догляду за особами з інвалідністю, зокрема неповнолітніми. Наразі налічується 751 заклад інтернатного типу, де проживає 106 тисяч неповнолітніх (17% з них мають інвалідність²⁶), і приблизно 50 тисяч дорослих людей з інвалідністю. Випадки жорстокого поведіння в інтернатних закладах – поширене явище, яке має системний характер. У доповіді за 2019 рік Уповноважена Верховної Ради України з прав людини зазначила, що в закладах освіти, де перебувають діти-сироти й діти, позбавлені батьківського піклування, виявлено факти ізоляції дітей у приміщеннях, виконання фізичних вправ, які принижують їхню гідність, та ін. В інтернатних установах триває практика застосування фізичного обмеження до неповнолітніх дітей: ізоляція у приміщеннях, прив'язування до ліжок, використання різних засобів фіксації. У жодній інтернатній установі не здійснюють документування фактів отриманих травм, їхні причини та не провадять розслідування випадків травматизму²⁷.

2019 року новинна агенція «112.ua» провела та опублікувала серію розслідувань²⁸, де зафіксувала порушення прав людини й дитини в шести інтернатних закладах²⁹. Проте належної реакції і правоохоронних органів, і міністерств не отримано.

В Україні досі не запроваджено системи запобігання жорстокому поведінню стосовно дітей з інвалідністю загалом і зокрема в закладах соціального захисту населення.

Дівчата та жінки з інвалідністю залишаються однією з найбільш незахищених груп населення. Попри те, що Програма сталого розвитку ООН до 2030 року від 2015 року визнала категорії «жінки» та «інвалідність» наскрізними компонентами програми й закликала країни відповідно імплементувати національні політики, проблема залишається критичною в Україні. Згідно зі статистикою інших країн, жінки з інвалідністю у середньому вдвічі частіше, аніж жінки без інвалідності, стають жертвами правопорушень³⁰ і набагато частіше страждають від фізичного та сексуального насильства³¹. Оскільки в Україні не ведуть статистики правопорушень з урахуванням статі, віку, інвалідності та іншими ознаками постраждалих, визначити рівень проблеми наразі неможливо. Проблема жорстокого поведіння та насильства стосовно жінок з інвалідністю залишається невидимою для держави.

²⁶ https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=40310

²⁷ <https://www.minregion.gov.ua/press/news/shhorichna-dopovid-upovnovazhenogo-verhovnoyirady-ukrayiny-z-prav-lyudyny/>

²⁸ <https://ua.112.ua/statji/yak-v-internatakh-znushchaisia-nad-ditmy-rozsliduvannia-lihy-koruptsii-478981.html>

²⁹ Тетерівський (Житомирська обл.), Верхньодніпровський (Дніпропетровська обл.), Хотинська школа-інтернат (Чернівецька обл.), Сквирський психоневрологічний інтернат (Київська обл.), Ніжинський інтернат (Чернігівська обл.), Білопільський інтернат (Сумська обл.).

³⁰ https://ovc.ncjrs.gov/ncvrv2018/info_flyers/fact_sheets/2018NCVrw_VictimsWithDisabilities_508_QC.pdf

³¹ https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20175822_mh0417775enn_pdf.pdf

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Впровадити дієву систему запобігання жорстокому поведінню стосовно дітей з інвалідністю.
- Переглянути Національну стратегію з деінституціоналізації закладів догляду та виховання дітей для підвищення її ефективності та прискорення імплементації положень.
- Запровадити збір, систематизацію та аналіз статистичних даних стосовно постраждалих жінок і дівчат від насильства, зокрема в закладах соціального захисту населення.

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ І ЗАХИСТ ЖУРНАЛІСТІВ

Центр прав людини ZMINA

Україна багато зробила для кращого забезпечення свободи вираження поглядів після 2014 року, і відповідно до міжнародних рейтингів ситуація в країні видається набагато кращою порівняно з іншими країнами пострадянського простору. Зокрема серед позитивних досягнень – впровадження відкритості медіавласності, поліпшення доступу до інформації.

Одним із суттєвих позитивів стало запровадження суспільного мовлення відповідно до міжнародних стандартів. Однак, всупереч вимогам законодавства, уряд не забезпечує належного фінансування суспільного мовника, що обмежує його розвиток і зміцнення й збільшує критику щодо його неефективності.

Попри доволі високий рівень свободи в ЗМІ, останніми роками триває тенденція щодо нападів на журналістів та активістів, особливо тих, хто займається антикорупційними та іншими розслідуваннями чи відкрито критикує дії влади.

Від 2015 року четверо журналістів вбито в Україні, а сотні зазнали нападів чи погроз. Абсолютна більшість таких випадків залишилася без належного розслідування. Поліція часто відмовляє в реєстрації повідомлення про злочин у разі нападів чи погроз журналістам чи активістам. Якщо такі повідомлення й реєструють, то лише невелику кількість розслідують. Вироки в подібних справах ухвалюють як виняток.

Наведемо приклад лише щодо одного злочину – «перешкодження журналістській діяльності» (ст. 171 Кримінального кодексу України). Відповідно до даних Інституту масової інформації³², з 2017 до 2019 року поліція зареєструвала близько 200 повідомлень про такий злочин (2017 р. – 219, 2018 – 195, 2019 р. – 190), з яких до суду потрапляє менше половини (2017 р. – 90, 2018 р. – 76, 2019 р. – 6). Однак судова статистика³³ показує інші дані: так, у судах було 2017 року – 20 справ, 2018 року – надійшло ще 9, і також 9 – 2019 року. У результаті 2018 року було лише 5 вироків, а 2019 року – 3 вироків щодо вчинення цієї категорії злочинів. Тобто менше як у 3% ситуацій з перешкодженням журналістській діяльності повністю спрацьовує механізм захисту.

Приблизно така сама ситуація й у разі вбивств, вчинення насильства чи погроз на адресу журналістів та активістів.

³² <https://imi.org.ua/news/u-2019-rotsi-zmenshylasya-kilkist-sprav-skerovanyh-do-sudu-zazhurnalistskymy-stattyamy-imi-i31332>

³³ Див. за 2019 рік: https://court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/1k_2019.xlsx; за 2018 рік: https://court.gov.ua/userfiles/media/media/1k_2018.xlsx.

Резонансні справи також розслідують неналежно, деякі з них наведено нижче.

Справа Павла Шеремета

Відомий журналіст Павло Шеремет загинув 20 липня 2016 року в результаті вибуху автомобіля в центрі Києва. Тривалий час розслідування належно не провадили. Повідомляли про таємниче зникнення даних відеокамер з місця події³⁴, не всіх свідків було опитано в справі. Після тиску громадськості лише в грудні 2019 року поліція заявила про розслідування вбивства: за її словами, затримано організатора та двох виконавців злочину. Однак ці результати не раз критикувала громадськість. Розслідування продовжувалося й було завершено лише в травні 2020 року. Сутність обвинувачення для раніше затриманих було суттєво змінено. У слідства немає жодних даних про замовника злочину та про мотиви виконавців злочину. Одному із затриманих змінено статус – з організатора він став виконавцем злочину. Таким чином, трьом особам пред'явлено обвинувачення у вбивстві Шеремета й вони знайомляться з матеріалами кримінальної справи. Докази у справі вкрай суперечливі, результати певних експертиз суперечать одна одній і викликають обґрунтовані сумніви в їхній достовірності. Слідство так і не встановило мотиву, за яким діяли виконавці. Не надано також жодної інформації стосовно організаторів і замовників цього злочину.

На жаль, сотні інших повідомлень про напади та погрози журналістам, отримані за 2017–2019 роки, в абсолютній більшості випадків залишаються без належного розслідування.

Напади відбуваються через систематичне поширення журналістами та активістами інформації про корупцію або критику влади. Відсутність розслідування сприяє росту випадків насильства стосовно представників ЗМІ й здійснює охолодний ефект, що може змушувати інших припинити свою діяльність або не розповсюджувати суспільно важливу інформацію.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Поліція повинна забезпечити належне розслідування повідомлень про напади та погрози журналістам і активістам, пов'язані з їхньою професійною діяльністю. Таким повідомленням потрібно створити особливий пріоритет і забезпечити контроль через суспільну важливість розкриття цих злочинів, оскільки безкарність сприяє зростанню кількості таких нападів.
2. Національним судам доцільно узагальнити судову практику щодо розгляду справ у звинуваченні за злочином «перешкоджання журналістській діяльності».
3. Закон про медіа потрібно приймати з урахуванням рекомендацій міжнародних організацій і відповідати стандартам свободи слова та інформації.
4. Держава повинна забезпечити повне фінансування суспільного мовлення в розмірах, передбачених законом, для гарантування його незалежності.

Центр громадянських свобод

Питання безпеки журналістів в Україні та стан розслідування справ, порушених за фактами перешкоджання професійній журналістській діяльності впродовж останніх років, викликає велике занепокоєння серед українських і міжнародних інституцій. Особливо гостре

³⁴ Дані оприлюднено у фільмі-розслідуванні, створеному журналістами «Радіо Свобода» 2017 року: <https://www.radiosvoboda.org/a/28478928.html>.

питання безкарності за вчинення проти журналістів правопорушень, враховуючи вбивства журналістів Вадима Комарова, Павла Шеремета, Георгія Гонгадзе та інші випадки фізичної агресії.

Інститут масової інформації зафіксував 226 порушень свободи ЗМІ з січня до початку грудня 2019 року. Окрім вбивства черкаського журналіста Вадима Комарова, ці порушення включали 20 побоїв, 16 кібератак, 93 випадки втручання, 34 випадки погроз і 21 випадок обмеження доступу до публічної інформації³⁵.

Правозахисники відстежують стан розслідування випадків переслідування правоохоронними органами завдяки інтерактивній мапі³⁶. Навіть поверховий аналіз викладених там кейсів свідчить, що належної уваги правоохоронців до злочинів проти працівників ЗМІ немає – більшість нападів залишаються нерозкритими й навіть не потрапляють до суду. Наприклад, 24 жовтня 2017 року під час розблокування судової зали Святошинського районного суду Києва поліцейські у формі полку особливого призначення напали на журналіста Дмитра Реплячука, вибили камеру з рук і завдали кілька ударів по голові і тілу ногами. Поліція побила не лише журналіста hromadske, тоді постраждали також журналісти агентства УНІАН та видання «Страна.ua». Ці випадки об'єднано в єдину справу. Слідство досі не встановило підозрюваних³⁷.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Національній поліції України

- Реєструвати повідомлення про вчинення злочинів стосовно журналістів через їхню діяльність.
- Забезпечити ефективне, ретельне розслідування злочинів стосовно журналістів через їхню діяльність.
- Вивчення питань, пов'язаних з роллю, завданнями, відповідальністю і правами засобів масової інформації, має бути включено в програми підготовки поліцейських, до кола обов'язків яких входить забезпечення безпеки під час проведення масових заходів.

СВОБОДА МИРНИХ ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАНЬ

Центр громадянських свобод

Незважаючи на те, що ситуація із захистом свободи мирних зібрань змінилася на краще з часу Революції Гідності у 2013–2014 роках, досі існує чимало системних проблем. Серед них дискримінаційне ставлення до окремих суспільних груп, неякісна фасилітація органами виконавчої влади, неспроможність захистити зібрання від перешкоджання їхньому проведенню третіми особами та ін.

В Україні немає спеціального закону про мирні зібрання. Численні спроби ухвалити такий документ наражалися на спротив опозиції, експертів і низки громадських активістів, які мають побоювання, що прийняття такого закону і додаткових регулювань спричинить до обмеження свободи зібрань.

³⁵ <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2020>

³⁶ Там само.

³⁷ <https://hromadske.ua/posts/pobittya-zhurnalista-hromadske-2-roki-tomu-zrushen-u-spravi-nemaye>

У квітні 2020 року на розгляд Верховної Ради внесено законопроект щодо заборони проведення мітингів біля будівель судів, який становить невинуваті ризики для свободи мирних зібрань³⁸.

Попри необхідність демілітаризації органів внутрішніх справ, правозахисники досі фіксують законодавчі спроби розширити повноваження військових формувань для обмеження свободи мирних зібрань. Народні депутати намагалися проголосувати необхідні зміни 2017 року за попередньої влади та 2020 року, вже після обрання Президентом Володимира Зеленського й формування його політичною силою монобільшості в парламенті. Наразі ці спроби зупинено завдяки активності громадянського суспільства^{39 40}.

Позитивне зрушення у сфері охорони громадського порядку на зібраннях – створення спеціальних підрозділів щодо медіації та переговорів. Утім, дотепер не існує єдиного бачення чи підходу до охорони громадського порядку на зібраннях. Досі також не розроблено за участі громадськості та не затверджено інструкцій щодо поліцейських дій під час мирних зібрань, які б мали спростити роботу самих поліцейських. Проблемою залишається відсутність уніфікованого навчання різних підрозділів і затверджених у планах службової підготовки спеціальних навчань щодо дій на мирних зібраннях.

Викликом для свободи мирних зібрань залишається і невиконання державою позитивного обов'язку із захисту зібрання поліцією, випадки непропорційного застосування законної сили та порушення Закону України про «Національну поліцію України» у частинах щодо ідентифікації, застосування фізичної сили, спеціальних засобів. Наприклад, за результатами спостережень, після подій під час Революції Гідності розгін мирних зібрань перестав бути звичною практикою поліції. Проте 2018 року відбувся незаконний розгін (без рішення суду) наметового містечка під будівлю Верховної Ради України, під час якого відбулися суттєві порушення пропорційності застосування сили поліцією, а також напад на журналістів. Крім того, охорону громадського порядку в Україні у більшості випадків, зафіксованих громадськими спостерігачами OZON⁴¹, працівники поліції забезпечують без належної ідентифікації, зафіксовано численні порушення закону у частині щодо носіння жетона, маркування елементів пасивного захисту (шоломів)⁴².

Оцінюючи питання дискримінації в контексті свободи мирних зібрань, варто наголосити, що законодавство не містить заборон щодо реалізації цього права певними групами громадян. Утім, правозахисники спостерігають вибіркове ставлення Національної поліції України в регіонах до реалізації цієї свободи, що підважує можливість реалізації її групами, які збираються для вираження непопулярних поглядів чи гасел⁴³.

У законодавстві України досі існує адміністративна відповідальність за порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій» для організаторів та учасників зібрань. Варто наголосити, що самого «порядку», порушення якого мало б відбуватися притягненням до відповідальності, не існує. Навіть більше, ЄСПЛ у своїх рішеннях «Веренцов проти України» та «Шмушкович проти України» визначив, що застосування статті 185-1 є порушенням статті 7 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод через брак встановленого законодав-

³⁸ <https://zmina.info/news/v-ukrayini-hochtu-zaboronyty-mitynguvaty-pid-sudamy/>

³⁹ <https://ccl.org.ua/statements/zaiava-neprypustymosti-politseys-kykh-funktsiy/>

⁴⁰ <https://ccl.org.ua/statements/schodo-proektu-zakonu-ukrajiny-6556-v-konteksti-svobody/>

⁴¹ Групу громадського спостереження «ОЗОН» створив у січні 2013 р. Центр громадянських свобод для інституціоналізації системи громадського контролю в Україні. Громадські спостерігачі – незалежна сторона, завжди залишаються поза межами процесу. Контактна пошта: ozon.monitoring@gmail.com.

⁴² Зі звітами ініціативи за 2015–2020 pp. можна ознайомитися на сайті: <http://ccl.org.ua/> та <http://ozon.monitoring.tilda.ws/>.

⁴³ <http://ccl.org.ua/news/tysk-na-hromadyanske-suspilstvo-formy-ta-metody/>

ством порядку організації та проведення зібрань. 25 травня 2019 року двоє осіб, серед яких неповнолітня Дарина Коцюруба, вийшли з плакатами на центральний майдан Рівного. Мирне зібрання примусово припинили правоохоронці, які покликалися на відсутність повідомлення про проведення акції. До всього правоохоронці склали на дівчину адміністративний протокол за статтею 185-1 КУпАП⁴⁴. Зазначимо, що це далеко не перший випадок непропорційного обмеження свободи мирних зібрань через застосування архаїчної статті 185-1 КУпАП за останні півтора роки. За спостереженнями групи «ОЗОН», складання правоохоронцями протоколів за порушення порядку проведення зібрань відбувалися стосовно організаторки Маршу жінок у Києві (8 березня 2018 р.)⁴⁵, організатора акції «Хто замовив Катю Гандзюк?» (29 січня 2019 р.)⁴⁶, організаторок акції проти підвищення тарифів у Маріуполі (4 березня 2019 р.)⁴⁷ та ін.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України

- Внести зміни до чинного законодавства України щодо свободи зібрань і скасувати статтю 185-1 КУпАП.
- Внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію України» у частинах щодо носіння спеціального знака та ідентифікації засобів індивідуального захисту для поліцейського.
- Внести зміни до Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів» і вилучити положення, що обмежують свободу зібрань під час страйку. А саме, скасувати обов'язок організатору зборів, мітингів, пікетів за межами підприємства, який відповідає за страйк, повідомити місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування про запланований захід не пізніше трьох днів.
- Розробити за участі широкого кола представників громадськості та затвердити наказом МВС України інструкцію щодо забезпечення правопорядку під час проведення мирних зібрань і масових заходів. Інструкція має враховувати положення відповідних рішень Європейського суду з прав людини і Керівні принципи зі свободи зібрань ОБСЄ/БДІПЛ.

СВОБОДА АСОЦІАЦІЙ І ЗАХИСТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Центр громадянських свобод і Центр прав людини ZMINA

Загалом в Україні діє достатньо простий процес реєстрації та створення громадських організацій, уряд не має широких повноважень для скасування їхньої реєстрації. Закон «Про громадські об'єднання», який визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, за останні п'ять років зазнав змін щодо поліпшення умов для створення та діяльності громадських об'єднань. Зокрема внесено правки, які дозволяють

⁴⁴ <https://rv.suspilne.media/news/24004?fbclid=IwAR3-ySxpGacXs7Exy7EsMRcyLmJab5IGb3g8yuxwF9YyyYTgdfLFL1FD2U>

⁴⁵ <https://ccl.org.ua/reports/marshi-8-bereznia-kyjiv-lviv-harkiv-rezultaty-hromadskoho-sposterezhennya/>

⁴⁶ <https://www.pravda.com.ua/news/2019/01/29/7205216/>

⁴⁷ https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1266083730215181&id=100004406976589

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Провести ефективне, швидке на незалежне розслідування фактів переслідувань громадських активістів, які призвели до вчинення кримінальних злочинів стосовно них.
- Включити обтяжливу обставину вчинення злочинів на ґрунті ненависті «з мотивів ознак сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності» до Кримінального кодексу України, а також провести навчання поліцейських для належного розслідування злочинів, вчинених проти представників ЛГБТ-спільноти, особливо з мотивів їхньої активної громадської діяльності щодо захисту прав ЛГБТ.
- Продовжувати подальше реформування законодавства для громадських і благодійних організацій, а також імплементацію чинних норм законодавства, зокрема запровадити онлайн-реєстрацію громадських об'єднань, прозорий конкурсний підхід до всіх коштів, які виділяють для громадських організацій з державного та місцевих бюджетів, поліпшити законодавство для отримувачів і надавачів благодійної допомоги.

ЗАПОБІГАННЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ ТА ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Центр громадянських свобод

Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) ще далекого 2011 року. Після Революції Гідності Україна підтвердила намір ратифікувати Стамбульську конвенцію, коли підписала Угоду про асоціацію з ЄС. Водночас досі на заваді ратифікації стають і наявні стереотипи, і нерозуміння базових її положень. Зокрема у частини суспільства занепокоєння викликає термін «гендер», визначення якого міститься в ст. 3 Конвенції. З огляду на це в законодавстві України повністю не імplementовані належні механізми захисту людини, яка стала жертвою домашнього насильства. Впроваджені обмеження під час пандемії COVID-19 тільки загострили цю проблему, яка потребує негайного рішення.

ГО «Ла Страда-Україна»

Конвенцію Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» на 1.06.2020 не ратифіковано. У листопаді 2016 року Верховна Рада України не проголосувала за її ратифікацію, але в першому читанні прийняла пов'язані з нею законопроекти, спрямовані на внесення змін до національного законодавства відповідно до Стамбульської конвенції. Основною проблемою під час розгляду народними депутатами питання про ратифікацію Стамбульської конвенції стала вимога вилучити з тексту термін «гендер» і всі похідні від нього. Маніпуляції щодо термінології Конвенції, викривлення її основної мети та визначених положень, на жаль, відбувається і досі частиною народних депутатів, представників релігійних інституцій, антигендерних ініціатив, які активно відновили свою діяльність 2016 року.

Водночас у червні 2020 року проєкт закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» вдруге направлено на погодження до зацікавлених центральних органів виконавчої влади.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального

кодексів України з метою реалізації положень Стамбульської конвенції»⁵⁴ передбачено покарання за вчинення домашнього насильства (ст. 126.1 ККУ). Запроваджено також нові редакції певних статей, зокрема 152 ККУ (зґвалтування), 153 (сексуальне насильство), 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок).

Лише 2019 року практичного застосування набула норма статті 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо винесення термінового заборонного припису. Це було пов'язано з тривалим процесом розроблення підзаконного регулювання цього спеціального заходу.

Проблемною залишається ситуація уникнення адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства військовослужбовцями та іншими особами, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, зокрема працівниками поліції. Так, за вчинення домашнього насильства до дисциплінарної відповідальності у 2018–2019 роках притягнуто всього трьох поліцейських. Щодо відповідальності військовослужбовців, то у 2018–2019 роках до дисциплінарної відповідальності за вчинення домашнього насильства таких осіб притягнуто не було. Для вирішення цієї ситуації Урядова уповноважена з питань гендерної політики із залученням експертів Національної поліції України, Національної академії прокуратури України, Консультативної місії ЄС, ГО «Ла Страда-Україна» ініціювала розробку законопроекту «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо зміни установленого порядку притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі».

Проблема, яка потребує вирішення, – неможливість розгляду адміністративних матеріалів у суді без участі особи, яка вчинила домашнє насильство. Така ситуація призводить до систематичних неявок кривдників у суд і уникнення ними адміністративної відповідальності у зв'язку зі спливом строків давності.

Закон України «Про запобігання і протидію домашньому насильству»⁵⁵ набрав чинності в січні 2018 року. Цей документ не криміналізує домашнє насильство, але відповідні зміни внесені в Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекси України.

Водночас закон містить положення, які становлять ризики для постраждалих осіб. Це створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі (ст. 16). До Реєстру потрібно вносити конфіденційні відомості всіх осіб, дотичних до випадку домашнього насильства. Закон не вказує, що ненадання згоди на повідомлення особистої інформації не може бути перешкодою для надання повного переліку послуг постраждалій особі.

Ці положення створюють загрозу, порушуючи принцип конфіденційності, і суперечать принципам Стамбульської конвенції, яка не передбачає створення баз персональних даних постраждалих осіб. Відсутній також міжнародний досвід ведення такого реєстру. Створення такого Реєстру може призвести до подальшої віктимізації та стигматизації постраждалих осіб, становить небезпеку для тих, хто повідомив про такі випадки, загрозу незаконному поширенню персональних даних і порушенню прав постраждалих осіб на конфіденційність. Внесення даних про особу, яка повідомила про вчинення домашнього насильства, сприятиме замовчуванню таких ситуацій.

Фактично постраждалі особи ще 2018 року зіткнулися з відмовами судів у задоволенні позовних заяв про видачу обмежувальних приписів у зв'язку з тим, що відомості про випадок насильства не містяться в Реєстрі. Такого Реєстру не створено досі, але Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 № 234 затверджено Порядок формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства

⁵⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>

⁵⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

та насильства за ознакою статі⁵⁶. Єдиний державний реєстр судових рішень містить чотири рішення, в яких відмову у задоволенні заяви про видачу обмежувального припису обґрунтовано саме відсутністю відомостей про особу в Реєстрі. Наприклад, в справі № 607/1842/18 Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області постановив: «Суд проаналізувавши матеріали поданої заяви, оцінивши та дослідивши надані суду докази, вважає, що подана заява ОСОБА_1 не підлягає до задоволення. Зокрема, суду не надано доказів, щодо внесення до Єдиного державного реєстру випадків вчинення домашнього насильства ОСОБА_4 стосовно ОСОБА_1».

Від 2018 року ГО «Ла Страда-Україна» та Женевський центр управління сектором безпеки (DCAF) спільно з Національною школою суддів України розробили тренінговий курс «Особливості розгляду справ, пов'язаних з домашнім насильством».

У рамках Проєкту ЄС «ПРАВО-Justice» 2019 року Національна академія прокуратури України підготувала й опублікувала науково-практичний посібник «Діяльність прокурора щодо запобігання та протидії домашньому насильству».

ГО «Ла Страда-Україна» за підтримки Фонду народонаселення ООН упродовж 2018–2019 років провадила діяльність з підвищення спроможності системи безоплатної правової допомоги щодо реагування на випадки домашнього та гендерно зумовленого насильства. Зокрема проведено серію тренінгів «Особливості надання допомоги постраждалим від домашнього та гендерно зумовленого насильства» для фахівців системи безоплатної правової допомоги. Актуальність цієї тематики для фахівців системи безоплатної правової допомоги досить висока, є запит щодо продовження такого навчання та охоплення більшого кола фахівців системи безоплатної правової допомоги.

За підтримки координатора проєктів ОБСЄ в Україні та Фонду народонаселення ООН з 2017 року ГО «Ла Страда-Україна» проводить тренінги для операторів служби «102» «Реагування на звернення осіб, постраждалих від гендерно зумовленого насильства».

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України

- Ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція).
- Прийняти законопроект «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо зміни установленого порядку притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі».
- Внести зміни до частини 2 статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення без обов'язкової присутності особи, яку притягують до адміністративної відповідальності (кривдника), якщо ця особа була належним чином повідомлена, однак не з'явилася на засідання.

Міністерству соціальної політики України

- Ініціювати перегляд положення Закону України «Про запобігання і протидію домашньому насильству» щодо Єдиного державного реєстру випадків домашнього

насильства та насильства за ознакою статі й Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, затвердженого № 234 Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2019, щодо забезпечення конфіденційності відомостей усіх осіб, дотичних до випадку домашнього насильства.

Запобігання та протидія сексуальному насильству

Здійснити необхідні кроки для ефективної протидії гендерно зумовленому насильству, зокрема через внесення змін до статті 152 Кримінального кодексу для увідповіднення положення про сексуальне насильство міжнародним стандартам

Шостого грудня 2017 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII. З-поміж іншого, для увідповіднення положень Стамбульської конвенції цим законом передбачено викладення в новій редакції статей: 152 (зґвалтування), 153 (сексуальне насильство), 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок), 121 (тяжке тілесне ушкодження, доповнено в частині каліцтва статевих органів), 134 (незаконне проведення абортів або стерилізації), а також криміналізацію домашнього насильства (ст. 126-1 ККУ) та примушування до шлюбу (ст. 151-2 ККУ). Зокрема відповідними положеннями до кримінального законодавства впроваджено поняття добровільної згоди, розширено визначення сексуального насильства та примушування до вступу в статевий зв'язок. Водночас через відсутність відповідного підзаконного регулювання щодо порядку встановлення в рамках судово-медичної експертизи каліцтва статевих органів як тяжкого тілесного ушкодження на практиці спостерігається ускладнене застосування цього положення. Незважаючи на прийняті зміни, в законодавстві України дотепер безпосередньо не передбачено відповідальності за таке діяння як переслідування (сталкінг), визначене в статті 34 Стамбульської конвенції. Досі відсутнє також окреме положення щодо сексуальних домагань, як це передбачено в статті 40 Стамбульської конвенції. Відповідно таке діяння можна переслідувати лише в порядку статті 153 Кримінального кодексу України як сексуальне насильство.

Для набуття суддями необхідних навичок застосування відповідних нових положень кримінального законодавства впродовж 2019–2020 років Національна школа суддів, за підтримки Женевського центру управління сектором безпеки (DCAF) та ГО «Ла Страда-Україна» в рамках Проєкту ЄС «ПРАВО-Justice», розробили та впроваджують навчальний курс «Особливості провадження щодо злочинів, вчинених за ознакою статі».

У законодавстві України щодо сексуального насильства залишається низка вад, що не узгоджуються з положеннями Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, ратифікованої Україною 20.06.2012. Так, для узгодження з положеннями статті 33 цієї Конвенції необхідно передбачити продовження строків давності щодо злочинів сексуального насильства, вчинених стосовно дітей, на строк, достатній для здійснення ефективного початку провадження після досягнення жертвою повноліття. Для увідповіднення законодавства ч. 3 статті 18 Конвенції потрібно здійснити декриміналізацію сексуальних стосунків між неповнолітніми, які здійснюються за взаємною згодою (наразі кримінальній відповідальності за ст. 152 і 153 ККУ за сексуальні стосунки, здійснені за взаємною згодою, з дитиною, яка не досягла 14 років, підлягає дитина, яка досягла 14 років). Відповідно необхідно підняти нижній вік кримінальної відповідальності за сексуальні стосунки за взаємною згодою до 16 років.

Увідповіднити до міжнародних стандартів положення Кримінального кодексу щодо сексуального насильства, забезпечити постраждалих необхідною підтримкою та реабілітацією

⁵⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF>

2016 року в Україні за підтримки Фонду народонаселення ООН почали діяти перші десять пунктів невідкладної медичної допомоги (кабінети на базі багатoproфільної лікарні), які надають допомогу жертвам зґвалтування та сексуального насильства. Їх відкрито вздовж лінії розмежування на Донбасі. 2018 року ще чотири пункти почали діяти в інших містах (Харків, Вінниця, Кривий Ріг, Маріуполь). На відміну від звичайних медичних установ такі центри безоплатні, анонімні, доступні для осіб з обмеженими можливостями, устатковані сучасним медичним обладнанням і мають підготовлений персонал. Окрім медичної допомоги (профілактики ВІЛ, лікування інфекцій, що передаються статевим шляхом, запобігання небажаній вагітності та невідкладної допомоги жертвам зґвалтування), вони надають також психологічну допомогу та можуть направити постраждалу особу до центрів соціально-психологічної допомоги для подальшого супроводу та реабілітації. Однак наразі кількість таких центрів недостатня і вони не покривають усіх регіонів України. Крім того, згідно зі стандартами, визначеними в статті 25 Стамбульської конвенції, центри для надання допомоги постраждалим від сексуального насильства, окрім надання консультацій і медичної допомоги, повинні забезпечувати проведення судово-медичних експертиз, що наразі неможливо не тільки з технічних причин, а й через відсутність відповідного правового регулювання.

Загалом порядок призначення та проведення судово-медичних експертиз в Україні у разі зґвалтування та інших видів сексуального насильства потребує вдосконалення. На цей час відповідні експертизи призначають у загальному порядку, зазвичай їх призначає слідчий після ініціювання кримінального провадження або слідчий суддя в судовому порядку. Однак дотримання відповідної процедури в цій категорії справ може бути складним, адже, по-перше, на практиці від моменту звернення до поліції до призначення експертизи минає чимало часу, а по-друге, постраждала особа може не звертатися до поліції, однак повинна мати змогу зберегти докази в разі, якщо надалі вирішить звернутися до правоохоронних органів. Відповідно є потреба в удосконаленні доступу постраждалих від зґвалтування та інших видів сексуального насильства до безоплатних експертиз, які б проводили анонімно (без розголошення поліції імені постраждалої особи) та давали б змогу зберегти докази (наприклад, практика використання так званого *Jane Doe rape kit*).

Наразі Закон України «Про безоплатну правову допомогу» відносить постраждалих від насильства за ознакою статі, зокрема від сексуального насильства, до категорії осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Однак на практиці такі звернення не дуже поширені, очевидно, через низьку обізнаність постраждалих щодо такої можливості.

1.02.2019 було прийнято Порядок проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги, яким передбачено механізм проведення та документування медичними працівниками результатів медичного обстеження постраждалих від гендерно зумовленого насильства, включаючи сексуальне насильство.

Внести поправки в статті Кримінального кодексу, що стосуються зґвалтування і сексуального насильства, відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) і Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (КЛДЖ), для забезпечення відповідальності за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

На червень 2020 року в законодавстві України не передбачено відповідальності за зґвалтування та інші види сексуального насильства в умовах збройного конфлікту як міжнародні злочини. Відповідно їх переслідують як звичайні злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості (наприклад, справа батальйону «Торнадо»). Це призводить до

того, що винні особи не несуть належної та пропорційної відповідальності за вчинювані діяння. У контексті справ щодо сексуального насильства в умовах збройного конфлікту ця ситуація ускладнюється ще й тим, що згідно з чинним законодавством зґвалтування (ч. 1 ст. 152), сексуальне насильство (ч. 1 ст. 153) і примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154) – справи приватного обвинувачення. Це означає, що відповідні кримінальні провадження ініціюють лише за заявою потерпілої особи, а тому через небажання чи нездатність потерпілих заявити про такі злочини, навіть за наявності в правоохоронних органів відповідної інформації, їх переслідування не здійснюють.

У грудні 2019 року до Верховної Ради було подано законопроект № 2689 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права», який з-поміж іншого передбачав криміналізацію сексуального насильства в умовах збройного конфлікту. На червень 2020 року цей документ прийнято не було. Наразі також відсутні будь-який механізм і законодавство щодо встановлення відповідного статусу для осіб, які постраждали від сексуального насильства у зв'язку з конфліктом, а відповідно і спеціалізована допомога, реабілітація та додаткові гарантії захисту цієї категорії постраждалих.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України

- Прийняти законодавчі зміни для увідповіднення кримінального законодавства України Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства; криміналізувати переслідування (сталкінг) і встановити окрему відповідальність за сексуальні домагання, як це передбачає Стамбульська конвенція.
- Прийняти законодавство щодо кримінальної відповідальності за злочини сексуального насильства у зв'язку зі збройним конфліктом як міжнародні злочини відповідно до міжнародних стандартів.
- Прийняти законодавство, що передбачає можливість отримання відповідного статусу особами, які постраждали від сексуального насильства у зв'язку зі збройним конфліктом, а також додаткові гарантії захисту, виплати компенсацій, надання спеціалізованих послуг і реабілітації цієї категорії постраждалих.

Міністерству соціальної політики

- Посилити забезпечення спеціалізованими соціальними послугами постраждалих від сексуального насильства, з особливою увагою до постраждалих від сексуального насильства у зв'язку зі збройним конфліктом.
- Забезпечити створення в усіх регіонах України в достатній кількості пунктів невідкладної медичної допомоги, які спеціалізуються на наданні допомоги постраждалим від сексуального насильства.
- Проводити інформаційні кампанії, в яких роз'яснюється право постраждалих від усіх форм насильства за ознакою статі, включаючи також постраждалих від сексуального насильства, на отримання безоплатної вторинної правової допомоги.

НАЦІОНАЛЬНА ІНСТИТУЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Центр громадянських свобод

Правозахисні організації та міжнародні експерти багато років говорять про вади базового Закону України, який регулює діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Питання викликає запроваджений віковий ценз у 40 років для кандидатів на цю посаду, відсутність у законі згадки про офіси Уповноваженого у регіонах, гарантії незалежності, а також сильні та слабкі сторони повноважень інституту, зокрема для захисту людей під час війни, та багато чого іншого.

Поява проєкту закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (№ 3312 від 7.04.2020) є чітким сигналом, що питання реформування національної інституції з прав людини перебуває в центрі уваги державної політики. Водночас у законопроєкті міститься низка дискусійних положень, викладених в експертному висновку Центру громадянських свобод⁵⁷. Зокрема перехідними положеннями законопроєкту запропоновано припинити повноваження чинного Уповноваженого з прав людини. Правозахисники наголошують на тому, що спеціальна процедура звільнення Уповноваженого з посади – гарантія незалежності цього інституту, відтак питання звільнення чинного Уповноваженого не можна вирішувати цим законопроєктом.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України

- Ухвалити проєкт закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (№ 3312 від 7.04.2020).

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

«Ла Страда-Україна»

Загальна характеристика законодавчих змін та інституційного забезпечення у сфері протидії торгівлі людьми (рекомендація 116.74)

У вересні 2018 року прийнято Закон України «Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами». Положення цієї статті, а також відповідальність, яка встановлюється, увідповіднено положенням Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. У березні 2018 року прийнято Закон «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» для гармонізації законодавства України з положеннями Факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії до Конвенції ООН про права дитини. Зокрема внесено зміни до статті 155 ККУ, згідно з якими змінено критерій криміналізації вступу в статевий зв'язок з дитиною: від нечітко-

го критерію «недосягнення особою статевої зрілості» до критерію «недосягнення особою шістнадцятирічного віку», а також посилено відповідальність за створення або утримання місць розпусти із залученням малолітніх осіб (ст. 302 ККУ).

29.10.2019 було відхилено законопроєкт № 0940 від 29.08.2019 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення протидії торгівлі людьми та захисту постраждалих осіб». Прийняття цього документа впродовж останніх кількох років очікували і громадські організації, і міжнародні установи, зокрема Група експертів Ради Європи з протидії торгівлі людьми (ГРЕТА). Законопроєкт передбачав передання окремих повноважень з питань протидії торгівлі людьми від місцевих державних адміністрацій до органів місцевого самоврядування, право постраждалих від торгівлі людьми на отримання вторинної безоплатної правової допомоги, а також розширення прав іноземців, які постраждали від торгівлі людьми.

2018 року Мінсоцполітики прийняло Положення про Державну установу «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей» (від 11 грудня 2018 року № 1852). Цим документом передбачалося створення відповідного кол-центру, неприбуткової державної бюджетної установи, створеної для забезпечення виконання завдань щодо належного реагування, зокрема на звернення громадян про факти торгівлі людьми. На грудень 2019 року такого кол-центру створено не було. Водночас 27 грудня 2019 року прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 1145 «Про поширення експериментального проєкту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію на опрацювання звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства», згідно з якою права та обов'язки Кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей було покладено на державну установу «Урядовий контактний центр». У січні 2020 року на її базі почала свою діяльність Національна гаряча лінія для постраждалих (за телефонним номером 1547), яка з-поміж іншого приймає звернення постраждалих від торгівлі людьми.

Фінансування заходів із запобігання та протидії торгівлі людьми (рекомендація 116.76)

26.06.2019 прийнято Постанову Кабінету Міністрів № 553 «Деякі питання надання послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі та насильства стосовно дітей». Цим документом збільшено фінансування заходів, передбачених Державною соціальною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2020 року на 47,2 млн грн. Ці кошти планували виділити з державного бюджету для здійснення «належного реагування на звернення громадян про факти торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі та насильства стосовно дітей», що по суті передбачає створення та забезпечення функціонування «Всеукраїнського центру надання послуг постраждалим особам» і державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей» та її територіальних відділень, зокрема міжрегіональних. Фінансування всіх інших завдань, передбачених Державною соціальною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2020 року (прийнятою 2016 року), змінено не було.

⁵⁷ <https://ccl.org.ua/position/tsentr-hromadians-kykh-svobod-predstaviv-ekspertyzu-proektu-reformy-ofisu-ombudsmena/>

Підготовка фахівців (рекомендація 116.72)

Підготовку фахівців у сфері запобігання та протидії торгівлі людьми активно здійснюють і органи державної влади (МСП, МВС, МЗС, Національна школа суддів та ін.), і громадські організації (Міжнародна організація з міграції (МОМ), ОБСЄ, «Компанія А21», ГО «Ла Страда-Україна» та ін.). Водночас у своїй доповіді ГРЕТА звернула увагу, що відповідні тренінги та семінари зазвичай відбуваються в Києві та інших великих містах і не охоплюють рівномірно всі регіони. Ці заходи не покривають у достатній кількості спеціалістів центрів соціально-психологічної реабілітації постраждалих, а також зовсім не покривають інспекторів праці⁵⁸. Останній факт може слугувати поясненням недостатньо ефективної ідентифікації випадків торгівлі людьми для трудової експлуатації в Україні.

Дотримання прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми (рекомендація 116.75)

Наразі в Україні є проблема, пов'язана з неконсолідованістю та суттєвою розбіжністю статистичних даних щодо торгівлі людьми: правоохоронні органи збирають дані про кількість постраждалих від торгівлі людьми, зареєстрованих під час кримінальних розслідувань, Мінсоцполітики веде облік осіб, яким надано статус осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а МОМ, неурядові організації та постачальники соціальних послуг ведуть власну статистику постраждалих та імовірно постраждалих від торгівлі людьми, яким вони надають допомогу. Так, наприклад, Мінсоцполітики 2017 року надало статус постраждалих від торгівлі людьми 198 особам, 2018 року – 221, 2019 року – 185. Правоохоронні органи в рамках кримінальних проваджень 2017 року облікували 340 кримінальних проваджень за статтею 149 ККУ та виявили 367 осіб, які постраждали від торгівлі людьми, 2018 року – 268 проваджень і 223 особи, 2019 року – 316 проваджень. Згідно зі статистичними даними МОМ, кількість імовірно постраждалих від торгівлі людьми, яких виявлено та надано допомогу в межах програм МОМ: 2017 року – 1245, у 2018 – 1192, у 2019 – 1345⁵⁹.

Досить низьким залишається показник ефективності правосуддя щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину торгівлі людьми. Так, 2017 року суди України розглянули 36 проваджень у справах за статтею 149 ККУ (засуджено 23 особи, потерпілих – 59 осіб), 2018 року – 32 провадження (засуджено відповідно 15 осіб, потерпілих – 34 особи), 2019 року – розглянуто 44 провадження (засуджено 35 осіб, потерпілих – 54 особи). Якщо порівняти ці цифри з кількістю кримінальних проваджень, зареєстрованих правоохоронними органами за аналогічний період, та кількістю виявлених постраждалих, можна побачити, що за рік до суду доходить лише одна із семи-десяти кримінальних справ, статус потерпілого отримує лише кожен шостий з виявлених постраждалих. Якщо ж порівнювати ці цифри зі статистикою громадських організацій, то доступ до правосуддя отримує лише один з 20–30 постраждалих від торгівлі людьми.

Ті особи, яких все ж таки притягають до відповідальності за торгівлю людьми, не отримують належного та пропорційного покарання. Так, 2017 року з 23 засуджених осіб 16 було звільнено від відбування покарання з випробуванням, лише до двох було застосовано конфіскацію майна. 2018 року з 15 засуджених осіб 10 було звільнено від відбування покарання з випробуванням і до одного засудженого застосовано покарання у вигляді конфіскації майна. 2019 року з 35 засуджених осіб 22 було звільнено від відбування покарання з випробуванням і до одного засудженого застосовано конфіскацію майна.

⁵⁸ Council of Europe, GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Ukraine // Second evaluation round, 2018. URL: <https://rm.coe.int/greta-2018-20-fgr-ukr-en/16808f0b82>, paras. 45.

⁵⁹ http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_counter_trafficking_programme_2019_ukr.pdf

Постраждали від торгівлі людьми зазначають також низку проблем з отриманням статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Так, під час подання документів до місцевої державної адміністрації в таких осіб часто вимагають підтвердження того, що вони зверталися до поліції (хоча такої вимоги немає в законодавстві і це порушує права постраждалих осіб, які можуть не бажати звертатися до поліції). Зафіксовано випадки порушення конфіденційності постраждалих, коли в рішенні Мінсоцполітики про відмову у наданні статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, перераховано імена одночасно кількох заявників, замість того щоб виносити такі рішення індивідуально. Спостерігається також загальне збільшення кількості відмов у наданні статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми: з 49 2018 року до 75 2019 року⁶⁰.

Постраждалим від торгівлі людьми в Україні наразі досить складно отримати компенсацію за завдану моральну та матеріальну шкоду. Заявлення відповідного позову в межах кримінального провадження або в межах цивільного судочинства залишається вкрай неефективним механізмом. Крім того, суди лише в поодиноких випадках застосовують до торгівців людьми покарання у вигляді конфіскації майна, що могло б слугувати базою для отримання постраждалими компенсації за завдану шкоду. Разова матеріальна допомога, яку мають право отримати постраждалі, не є повноцінною компенсацією збитків. У своїх рекомендаціях ГРЕТА вказує на необхідність створення в Україні державного механізму (схеми) виплати компенсацій, до якого б мали доступ всі постраждалі від торгівлі людьми⁶¹. На червень 2020 року такого механізму в Україні досі не створено.

Існує проблема відсутності доступу постраждалих від торгівлі людьми до вторинної безоплатної правової допомоги, оскільки вони не належать до категорій осіб, за якими Законом України «Про безоплатну правову допомогу» закріплено право на отримання такої допомоги. На цей важливий факт також вказувала ГРЕТА в останньому моніторинговому звіті по Україні 2018 року⁶². Законопроект № 0940, який передбачав вирішення цієї проблеми, Верховна Рада України відхилила 29.10.2019.

Останнім часом в Україні дедалі частіше фіксують випадки торгівлі людьми з використанням репродуктивних технологій сурогатного материнства. Основною причиною цього є те, що в державі, з одного боку, сурогатне материнство не заборонено, а з іншого – законодавче регулювання цього питання, включаючи будь-які правові гарантії захисту сурогатних матерів, відсутнє. За твердженням Спеціального доповідача ООН із питань торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії Україна наразі є одним з чотирьох найбільших центрів у світі за кількістю угод щодо сурогатного материнства (поряд з РФ, Грузією та США)⁶³. У зв'язку з відповідною законодавчою невизначеністю суттєво збільшується ризик потрапляння в ситуації торгівлі людьми, що включає не тільки протиправні форми експлуатації жінок, які вирішують стати сурогатною матір'ю, а й випадки торгівлі дітьми. Так, наприклад, з 505 фактів торгівлі людьми, зафіксованими правоохоронними органами впродовж першої половини 2019 року, сім стосувалися сурогатного материнства⁶⁴. У квітні 2020 року правоохоронні органи також повідомляли про виявлення злочинної групи осіб, які,

⁶⁰ Державна доповідь про стан реалізації державної політики у сфері протидії торгівлі людьми за підсумками 2018 – I півріччя 2019 рр.

⁶¹ Council of Europe, GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Ukraine // Second evaluation round, 2018. URL: <https://rm.coe.int/greta-2018-20-fgr-ukr-en/16808f0b82>, paras. 167, 173.

⁶² Council of Europe, GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Ukraine // Second evaluation round, 2018. URL: <https://rm.coe.int/greta-2018-20-fgr-ukr-en/16808f0b82>, paras. 167, 173.

⁶³ Report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on the sale of children, child prostitution and child pornography, Thematic report on surrogacy, A/HRC/37/60 (2018), paras. 14–15.

⁶⁴ Державна доповідь про стан реалізації державної політики у сфері протидії торгівлі людьми за підсумками 2018 – I півріччя 2019 рр.

під прикриттям програми сурогатного материнства, переправляли новонароджених дітей до КНР⁶⁵.

Ресурсне забезпечення та надання послуг постраждалим (рекомендації 116.73, 116.76)

На 2018 рік в Україні діяло 18 центрів соціально-психологічної допомоги для постраждалих від торгівлі людьми. Ці центри надають психологічну, соціальну, медичну та правову допомогу особам, які опинилися в складних життєвих обставинах, включаючи постраждалих від торгівлі людьми. В Україні також функціонують ще 667 соціальних центрів для сімей, дітей і молоді, що потенційно можуть надавати допомогу постраждалим від торгівлі людьми, хоча співробітники цих установ не проходили спеціальної підготовки для надання допомоги цій категорії осіб⁶⁶. Наразі в центрах соціально-психологічної допомоги перебувають переважно внутрішньо переміщені особи. Спеціалісти цих центрів не завжди мають необхідну професійну підготовку для роботи з постраждалими від торгівлі людьми. Зазначається також брак фінансування центрів з місцевих бюджетів і незабезпеченість необхідними фахівцями (лікарі, психологи та ін.), встановлення вікових обмежень для доступу до центрів, а також вимог щодо реєстрації у відповідному регіоні, неприйняття осіб без документів, що посвідчують особу, та медичних довідок. Реабілітацію таких осіб в Україні переважно здійснюють спеціалізовані громадські організації, наприклад МОМ. Зокрема МОМ підтримує роботу Медичного реабілітаційного центру в Києві. З 2002 до 2019 року центр надав допомогу 3800 постраждалим від торгівлі людьми. Інші організації, наприклад ГО «Ла Страда-Україна», забезпечують роботу спеціальних гарячих ліній з протидії торгівлі людьми. Оскільки громадські організації наразі у великому обсязі здійснюють і мають необхідні знання та досвід з надання спеціалізованих послуг постраждалим від торгівлі людьми, GRETA рекомендувала Україні підтримувати діяльність і здійснювати закупівлю послуг у спеціалізованих НГО⁶⁷.

Торгівля людьми в Україні під час дії карантинних обмежень у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19

Ситуація з поширенням пандемії COVID-19 особливо негативно позначилася на постраждалих від торгівлі людьми. Щоб оцінити вплив такої ситуації на потреби постраждалих, громадські організації – члени Всеукраїнської коаліції з протидії торгівлі людьми здійснили опитування бенефіціарів, які отримували допомогу від МОМ у період із грудня 2019 року до березня 2020 року. У ньому брали участь 306 постраждалих (104 жінки, 202 чоловіки). Загалом з усіх опитаних роботу втратили 59,5%, із них 70,9% – чоловіки та 29,1% – жінки. Жінки переважно були зайняті у сфері надання послуг із манікюру, педикюру, приготування напівфабрикатів, випічки та ін. Переважна більшість чоловіків працювали на будівництвах чи надавали послуги з ремонту. Серед причин втрати роботи: неможливість пересуватися до місця роботи без власного транспорту (більшість міст на час карантину обмежили роботу громадського транспорту, було припинено міжміське сполучення в країні); неспроможність замовників оплачувати роботу. Ще одна категорія (13%, із них 32,5% – жінки та 67,5% – чоловіки) – працівники, які завершують замовлення, але

⁶⁵ У Києві викрили масштабну схему переправлення немовлят за кордон під прикриттям сурогатного материнства. URL: https://kyiv.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=271685.

⁶⁶ Державна доповідь про стан реалізації державної політики у сфері протидії торгівлі людьми за підсумками 2018 – I півріччя 2019 рр.

⁶⁷ Council of Europe, GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Ukraine // Second evaluation round, 2018. URL: <https://rm.coe.int/greta-2018-20-fgr-ukr-en/16808f0b82, paras. 139>.

не мають певності щодо надходження нових замовлень у майбутньому. Мали роботу на момент проведення опитування лише 12% з опитаних постраждалих⁶⁸. Під час дії карантинних обмежень і закриття кордонів правоохоронні органи фіксували на 40% менше правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, але водночас спостерігалось збільшення торгівлі людьми всередині країни і збільшення кількості випадків сексуальної експлуатації з використанням інтернету⁶⁹.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України

- Ухвалити законодавство, яке передбачає надання права на безоплатну вторинну правову допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми.
- Увідповіднити законодавство України до положень Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та рекомендаціями Групи експертів Ради Європи з протидії торгівлі людьми, зокрема в частині створення механізму виплати компенсацій постраждалим від злочинів торгівлі людьми та посилення гарантій прав іноземців, які постраждали від торгівлі людьми.

Кабінету Міністрів України

- Розробити та впровадити інтегрований і ґендерно орієнтований підхід до збирання та ведення статистики щодо постраждалих від торгівлі людьми; здійснювати заходи щодо посилення ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми.
- Прийняти заходи з подолання негативного впливу ситуації з поширенням пандемії коронавірусу на постраждалих від торгівлі людьми та осіб, вразливих щодо втягнення в ситуації торгівлі людьми.

Міністерству соціальної політики

- Продовжувати здійснювати спеціалізовану професійну підготовку фахівців, які надають соціальні послуги постраждалим від торгівлі людьми; забезпечувати центри соціально-психологічної допомоги відповідними фахівцями в достатній кількості.
- Посилити забезпечення постраждалих від торгівлі людьми спеціалізованими соціальними послугами, зокрема з реабілітації та реінтеграції.

ПРОБЛЕМА ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНІ

ГО «Центр Соціальна Дія»

Законодавство

Україна не вносила змін, зокрема й рекомендованих, у попередньому циклі УПО до свого антидискримінаційного законодавства з 2015 року (коли було внесено зміни лише до переліку ознак у Кодексі законів про працю⁷⁰). 2019 року набрала чинності правка до

⁶⁸ Пандемія COVID-19 та проблема торгівлі людьми: вплив, ризики, виклики // Дайджест №3 (січень-березень 2020). URL: http://la-strada.org.ua/ucp_mod_library_view_334.html?fbclid=IwAR3jSXFAG1xXtcW7rvEw9bu8PtR2mJ3VCskc1XDnFcfZ8gXhUbTk3r0Eic.

⁶⁹ Дискусійний клуб: Вплив пандемії COVID-19 та підвищення вразливості до торгівлі людьми. URL: https://www.youtube.com/watch?v=nuEh_whORKM.

⁷⁰ Стаття 2 КЗоТ була доповнена такими ознаками, як сексуальна орієнтація та ґендерна рівність.

Закону «Про освіту», яка встановила визначення булінгу та порядок відповідальності за булінг в освітньому процесі. Важливо зазначити, що українське законодавство тлумачить булінг як утиск без урахування ознаки потерпілої людини, тобто булінг – це набагато ширше поняття, аніж дискримінація⁷¹.

Попри рекомендації країн – членів ООН, міжнародних організацій і завдання, внесені до Плану дій до Національної стратегії з прав людини в частині необхідних змін до законодавства, кілька розроблених законопроектів Верховна Рада так і не проголосувала. Причина цього невиконання окреслених завдань, крім гіпотетичної відсутності політичної волі, криється в кількох інших проблемах. По-перше, незважаючи на наявність відповідних цілей та заходів у національних програмах дій, в уряді відсутня координація та обговорення необхідних законодавчих змін. На позицію Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, відповідального за нагляд у сфері запобігання дискримінації, не зважають і члени уряду, і члени парламенту. Абсолютна більшість необхідних законодавчих змін не стала результатом урядових чи міністерських розробок, практично всі законопроекти, ініційовані окремими депутатами, слабо сформульовані та неузгоджені з іншими законодавчими актами. Жоден законопроект Верховна Рада не проголосувала. По-друге, відсутня суспільна дискусія щодо необхідності змін та їхньої якості. Наразі єдина публічна дискусія – це невдоволення релігійної спільноти тим, що їм «забороняють дискримінувати» та голоси правозахисної спільноти про те, що релігійні погляди не можуть бути виправданням дискримінації. Це обговорення починається з внесенням чергового законопроекту до Верховної Ради та вщухає за день після розгляду.

Ключова проблема – невміння органів влади працювати системно й разом, ігнорування позиції громадянського суспільства та відсутність суспільної дискусії щодо необхідних змін до законодавства.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Запровадження адміністративної відповідальності за прояви дискримінації, зокрема щодо збільшення штрафів за дискримінаційну рекламу.
- Зміни до законодавства для включення додаткових форм дискримінації, таких як множинна дискримінація, віктимізація, дискримінація за асоціацією та ін.
- Розширення переліку захищених ознак в антидискримінаційному законодавстві, зокрема включення ознаки СОГІ та стану здоров'я.
- Зміни до Кримінального кодексу задля розширення переліку ознак і посилення захисту від злочинів на ґрунті ненависті, зокрема і за ознаками СОГІ.
- Посилення спроможності національної інституції рівності, зокрема через розширення та навчання штатних працівників і залучення зовнішніх експертів.
- Удосконалення та обов'язковість антидискримінаційної експертизи всіх нормативно-правових актів уряду та парламенту.

⁷¹ Повний текст ЗУ «Про освіту» українською мовою <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. Визначення булінгу: булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, які вчиняють стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Сексуальна орієнтація та ґендерна ідентичність

Важливо зазначити суттєвий прогрес щодо можливості реалізації свого права на свободу мирних зібрань і свободу слова ЛГБТ-спільнотою у великих містах України – це проведення щорічного Прайду в столиці та тенденція до проведення окремих прайдів в інших великих містах. Ще кілька років тому в обласних центрах спостерігалася тенденція до спроб забороняти проведення місцевих прайдів, є низка судових рішень з цього приводу. Однак ця тенденція поступово змінюється діалогом місцевої влади з активістами. Так, відбулися мирні зібрання у Харкові⁷² (2018 р.) та Одесі⁷³ (2019 р.), до карантину 2020 року були плани та домовленість долучити до цього переліку Запоріжжя. Проте в інших обласних центрах спостерігається абсолютно протилежна тенденція, коли місцева влада намагається вийти за межі своїх повноважень і приймає незаконні рішення щодо заборони так званої пропаганди⁷⁴ або превентивної та незаконної заборони⁷⁵ всіх мирних зібрань для ЛГБТ. Усе це вказує на необхідність широкої суспільної дискусії про права ЛГБТ і ширшої кампанії про заборону дискримінації за різними ознаками, якої наразі бракує.

За звітний період також не було законодавчих змін для посилення захисту від дискримінації за ознаками СОГІ – їх не було внесено до законопроекту, який мав на меті поліпшити правозастосовну практику та встановити адміністративну відповідальність за дискримінацію⁷⁶, не було розроблено та обговорено змін до Сімейного кодексу чи інших пропозицій щодо врегулювання захисту права ЛГБТ на приватне та сімейне життя.

Невирішеною залишається проблема розслідування та покарання за злочини на ґрунті ненависті за ознаками СОГІ – їх класифікують суто як хуліганство, довго та неналежно розслідують і вони майже ніколи не доходять до розгляду в суді, що є основним демотивувальним чинником для спільноти взагалі звертатися до правоохоронних органів за захистом своїх прав, що призводить до замовчування проблеми насильства та безкарності злочинців⁷⁷.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Включення СОГІ як захищеної ознаки до Кримінального кодексу України.
- Навчання правоохоронних органів під час початкової підготовки та в процесі підвищення кваліфікації впродовж несення служби з питань розслідування.
- Контроль за якістю розслідування злочинів на ґрунті ненависті та звітування щодо результатів розслідування злочинів цієї категорії.
- Юридичне визнання одностатевих партнерств та/або шлюбів для уможливлення ЛГБТ вповні користуватися своїм правом на приватне та сімейне життя.
- Широка публічна інформаційна кампанія щодо прав ЛГБТ та недопустимості публічних проявів гомофобії, зокрема офіційними особами.

⁷² <https://www.dw.com/uk/y-harkovi-na-marsh-rivnosti-vийшло-bлизько-dвох-тисяч-осіб/a-50439824>

⁷³ <https://www.pravda.com.ua/news/2019/08/31/7224954/> та <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49534926>

⁷⁴ https://zaxid.net/u_kalushi_deputati_vistupili_z_initsiativoyu_zaboroniti_propagandu_gomoseksualizmu_n1449984

⁷⁵ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lgbt-parad-rivne-amnesty/30342707.html>

⁷⁶ Законопроект № 0931, попередній номер – 3501.

⁷⁷ За звітний період відомо лише про три справи, передані на розгляд до суду (кваліфіковані як хуліганство), в яких ішлося про злочини на ґрунті ненависті за ознаками СОГІ. За даними ГО «Інсайт».

Правозастосовна практика

Важливо зазначити зростання кількості скарг на дискримінацію за останні кілька років, про що свідчить і статистика Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини⁷⁸, і відкриті дані судових реєстрів. Це підтверджує тезу про те, що люди більше знають про свої права та бачать їх порушення, готові використовувати інструменти захисту. Це також свідчить, що проблема дискримінації вже не є замовчуваною в Україні, про що також свідчать дані опитувань⁷⁹.

Відсутня статистика від інших державних органів щодо скарг на дискримінацію, зокрема бракує відкритих даних від державної служби зайнятості щодо скарг на прояви дискримінації у сфері праці. Немає також обов'язку інших державних органів системно збирати та аналізувати інформацію щодо випадків дискримінації. Відповідно ці дані не враховують під час розроблення державних програм і реформ.

Аналіз судових позовів і рішень судів у справах про дискримінацію також вказує на кілька проблемних питань:

- Низька якість позовів і кількість необґрунтованих заяв про дискримінацію свідчать про недостатність просвітницьких кампаній і правової допомоги.
- Низька якість судового аналізу заяв про дискримінацію та низька кількість аргументованих судових рішень про дискримінацію, а також відсутність координованого підходу до розгляду таких справ із застосуванням міжнародних стандартів свідчать про низький рівень підготовки суддів у цьому питанні.
- Незастосування та неналежні відмови суду в застосуванні перенесення тягаря доказування.
- Неналежне цитування та використання аргументів рішень ЄСПЛ свідчать про нерозуміння деякими суддями сенсу та правил використання такого цитування.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Системні зміни до якості підготовки суддів, практико-орієнтоване навчання суддів роботі з темою дискримінації.
- Запровадження збору органами влади обов'язкової, сегрегованої за ознаками, статистики й адміністративних даних про випадки дискримінації та обмін даними між стейкхолдерами задля аналізу і формування політики.
- Системна підготовка правників для роботи зі скаргами на дискримінацію (принаймні в системі БПД).

⁷⁸ Щорічні звіти Уповноваженого містять інформацію про кількість скарг, з розбивкою за ознаками. На жаль, ці дані не містять кількості успішно вирішених скарг. Уповноважений також не приділяє достатньої уваги аналізу типових скарг і висвітленню успішних випадків відновлення прав у разі дискримінації.

⁷⁹ Опитування про гендерну дискримінацію <https://tns-ua.com/news/tretina-opitanih-zhinok-vvazhaye-shho-v-ukrayini-isnyue-genderna-diskriminatsiya>. Загальноукраїнське опитування про права людини https://zaxid.net/tretina_meshkantsiv_zahidnoyi_ukrayini_zaznali_proyaviv_diskriminatsiyi__opituvannya_n1460049 Дискримінація ветеранів АТО <https://www.unian.ua/society/10842449-mayzhe-polovina-veteraniv-ato-oos-stikayutsya-z-diskriminaciyeyu-opituvannya.html>.

Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків

Можна зазначити системні зрушення у забезпеченні рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Проте, попри наявну нормативну базу з питань гендерної рівності та розширення повноважень жінок, Україна досі стикається з викликами, які впливають на забезпечення рівних прав і можливостей. Так, наявна статистика досі демонструє великий гендерний розрив у працевлаштуванні, оплаті праці, зайнятті жінками керівних позицій та ін.

Міністерство соціальної політики провадить активну роботу в напрямі забезпечення рівних прав і можливостей, з напрацюваннями та звітністю можна ознайомитися на сайті.

Важливу роль відіграє Урядова уповноважена з питань гендерної політики, на яку покладено функцію з організації здійснення Кабінетом Міністрів України повноважень у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства.

За даними міжнародних рейтингів, Україна за чотири роки повільно поліпшує свої позиції. 2018 року за гендерними показниками ПРООН: «Індекс людського розвитку» (Human Development Index, HDI) Україна посіла 88 позицію (0.750).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 року № 229 прийнято Концепцію Державної соціальної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. У Концепції частково продубльовано заходи Плану дій, що стало підставою для відповідальних органів влади не виконувати заходи в терміни, передбачені Планом дій.

В органах державної влади запроваджено гендерних радників і затверджено «Типове положення про радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Міністерство соціальної політики затвердило також Методичні рекомендації щодо включення положень, які забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків у трудових відносинах, до колективних договорів, угод.

Гендерна політика на сьогодні стала наскрізною, її провадять у всіх сферах і галузях, що відображено, зокрема, у Програмі діяльності уряду. Гендерно-правова експертиза проєктів нормативно-правових актів, які подають на розгляд Кабінету Міністрів України, – один з інструментів формування уніфікованої політики.

У зв'язку з обранням нового парламенту проєкт закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання додаткових гарантій, пов'язаних із поєднанням сімейних і трудових обов'язків» (реєстр. № 9045 від 5.09.2018) було відкликано. І до Верховної Ради України IX скликання не внесено.

Розроблено рекомендації щодо пріоритетних напрямів розвитку гендерної статистики в Україні на основі положень «Керівництва з розвитку гендерної статистики: практичне застосування», підготовленого Європейською економічною комісією Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН). На сьогодні національна система показників гендерної статистики містить 115 абсолютних і розрахункових показників, які за методологією їх визначення (або розрахунку) відповідають європейським і міжнародним статистичним стандартам.

Вагомий крок для збільшення політичної участі жінок – передбачена новим Виборчим кодексом України 40% квота: під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків кандидатів у депутати партії повинні забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого до п'ятого, з шостого до десятого і т.д.) кожного виборчого списку і чоловіків, і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі).

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Стабільне та безперервне функціонування інституту Урядового уповноваженого з гендерної політики.
- Періодичний огляд і корегування Програми забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок.

Центр прав людини ZMINA

Захист прав національних меншин

2019 року ухвалено Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Хоча його можна назвати найкращим документом про мову, прийнятим в Україні, він має багато суттєвих вад з погляду дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини та норм Конституції України. Зокрема на суперечливі та дискримінаційні норми закону вказала⁸⁰ у своїх висновках Венеційська комісія.

За даними аналізу Центру прав людини ZMINA⁸¹, дискримінаційними є норми цього закону, що надають окремі преференції мовам держав ЄС порівняно з іншими мовами національних меншин. Фактично обсяг можливих прав людини залежить від конкретної мови, що є формою дискримінації за мовною ознакою.

Закон про національні меншини в Україні також не відповідає міжнародним стандартам. Він містить багато суттєвих вад, але в сенсі закону про мову взагалі не надає будь-яких окремих додаткових прав. Ці проблеми ускладнюються законом про мову. У певних випадках він покликається на особливості регулювання мови для національних меншин, що має визначитися окремим законом. Однак насправді закон про національні меншини нічого не визначає. Тобто таке покликання насправді не гарантує національним меншинам жодних додаткових прав щодо використання мови.

Певний виняток становить кримськотатарська мова – закон тлумачить її як мову корінного народу, хоча в Україні не існує жодного закону, що визначав би корінні народи та їхні права, а також мови корінних народів.

Таким чином, закон про мову практично не надає жодних прав представникам національних і мовних меншин, за певними незначними винятками для кримськотатарської мови та ще меншою мірою – для мов держав ЄС. Винятки становлять тільки випадки, коли ці права прямо зазначено в інших законах України. Наприклад, такі винятки передбачає закон про освіту. Однак зазвичай закон про мову лише відсилає до закону про національні меншини, який нічого не гарантує.

У сфері освіти, незважаючи на вимоги міжнародного права, закон про мову забороняє приватні освітні заклади з викладанням мовами національних меншин. Хоча Конституція України регламентує використання державної мови в освіті лише для державних і комунальних навчальних закладів, закон про мову поширив ці вимоги й на приватні.

Жодних окремих прав не передбачено для національних меншин також і у сфері аудіовізуальних і друкованих ЗМІ та в регламентуванні культури, зокрема в регулюванні культурно-видовищних заходів, показів кіно, діяльності театрів, музеїв та ін.

⁸⁰ [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e&fbclid=IwAROKN8f28KLeWP8AudeWfKVAjcairgZ2TNqqsMEzg8tKW8fxF76TTiZwpU](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e&fbclid=IwAROKN8f28KLeWP8AudeWfKVAjcairgZ2TNqqsMEzg8tKW8fxF76TTiZwpU)

⁸¹ <https://zmina.info/articles/lozhka-dogtyu-v-dizhczu-medu-analiz-movnogo-zakonu-na-vidpovidnist-standartam-prav-lyudyny/>

Закон про мову взагалі ігнорує зобов'язання України в контексті дотримання та реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

На жаль, закон, у супереч європейській практиці, не надає жодних повноважень органам місцевого самоврядування в регулюванні мовної політики. Навіть мову комунальних підприємств, установ і організацій у повному обсязі визначено на рівні закону.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Внести зміни до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», переглянувши, зокрема, ті статті, які суперечать міжнародним стандартам прав людини.

Захист прав дитини

Продовжити зусилля, спрямовані на забезпечення доступу до освіти для кожної дитини

На державному рівні аналіз причин, за якими окремі діти не навчаються, здійснюють не в достатньому обсязі. На проблему відсутності збору та аналізу належним чином дезагрегованих даних стосовно дітей, які не здобувають освіти, звертають увагу міждержавні інституції з прав людини впродовж останніх десяти років. Державна статистична звітність виокремлює такі категорії причин: «за станом здоров'я», «на навчаються професії без здобуття повної загальної середньої освіти», «на навчаються у спеціальних закладах середньої освіти», «з інших причин». Водночас кількість дітей, які не навчаються «з інших причин» зазвичай становить майже половину загальної кількості дітей, які не навчаються.

Відповідно до статистичних даних, охоплення повною загальною середньою освітою дітей віком 6–18 років зростає (у 2018/2019 навчальному році зростання приблизно на 5% показників 2016/2017 навчального року), тимчасом кількість шкіл зменшується (у ті самі роки – приблизно на 8,3%). До того ж самі державні органи зазначають недосконалість в організації підвезень дітей до школи, що пов'язано з поганим станом доріг, нестачею автобусів відповідної якості. Це суттєво ускладнює доступ до освіти, особливо для дітей, які проживають у сільській місцевості. Натомість у великих школах у містах існує проблема перевантаженості класів за відсутності належних санітарних умов в організації простору, провітрюванні, освітленні та ін. У цьому контексті велику стурбованість викликає те, як буде організовано умови для забезпечення освітнього процесу під час виходу з пандемії, спричиненої COVID-19, коли норми щодо соціальної дистанції стають дедалі жорсткішими.

Разом із загальним розвитком інклюзивна освіта в Україні має й чимало проблем. Більшість шкіл архітектурно недоступні. Відсутні дані щодо оцінювання якості роботи асистентів вчителів. Не вистачає належним чином організованої масштабної державної інформаційно-просвітницької кампанії, спрямованої на прийняття дітей з особливими освітніми потребами.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Запровадити ефективну систему збору та аналізу дезагрегованих даних щодо дітей, які не здобувають загальної повної середньої освіти з визначенням причин. Базуючись на цьому аналізі, забезпечити адаптовані форми доступу до освіти кожній дитині з урахуванням особливих освітніх потреб, не обмежуючись при цьому віком, якщо особа потребує доступу до елементарної освіти і по досягненні 18 років.

- Забезпечити систему моніторингу та оцінювання результатів та процесу запровадження інклюзивної освіти, та вчасно вирішувати прогалини, що виникають у процесі її становлення.

Розглянути питання про прийняття спеціального законодавства про права дитини, що забезпечує захист усіх дітей без будь-якої дискримінації

Законодавство України має певні позитивні зміни, проте бракує системного підходу до прийняття спеціального законодавства про права дитини. Наявність Закону України «Про охорону дитинства» не вирішує проблеми. На це не раз звертали увагу громадські організації, що працюють у сфері захисту прав дитини. Зокрема в Альтернативній доповіді до Комітету ООН з прав дитини за період з 2011 до 2018 року зазначено: «... системні проблеми, що відзначалися громадськими організаціями у попередньому Альтернативному звіті⁸², залишилися без змін – цілу низку прав дитини не забезпечено (захист від дискримінації, свобода совісті і релігії, право на приватність, справедливий суд та ін.).

Варто зазначити, що при Міністерстві юстиції було створено Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя з питань неповнолітніх, яка працює над проектом закону України щодо правосуддя, дружнього до дитини. Наразі цей процес затягується, а сам проект потребує вдосконалення. Позитив у наявній редакції проекту закону – увага питанням превенції та відновному правосуддю. Водночас у ньому передусім бракує системного охоплення усіх етапів/сфер, пов'язаних з ювенальною юстицією, – превенція, судочинство, ресоціалізація, постресоціалізаційні заходи. Таким чином, він не виконує функції рамкового закону, що по суті має окреслювати, як працюватиме система.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Законодавство України у сфері захисту прав дитини, в питаннях правосуддя та ресоціалізації щодо дітей в конфлікті з законом потребує оцінки на відповідність міжнародним стандартам у цій сфері. Необхідною є розробка та прийняття закону, що матиме рамковий (організаційний) характер і визначатиме принципові основи на яких має будуватися законодавство у сфері захисту прав дитини.

Вжити подальших заходів для узгодження національного законодавства з Факультативним протоколом до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень і Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства

Позитивним є сама ратифікація Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень.

Наразі в Україні не існує зрозумілої і доступної процедури перегляду рішень національних компетентних органів у зв'язку з міркуваннями Договірних органів ООН за результатами розгляду ними повідомлень. Ця проблема автоматично переходить і на імплементацію результатів розгляду повідомлень у зв'язку з третім Факультативним протоколом до Конвенції ООН про права дитини.

Держава не здійснює широкого інформування про Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень, як це передбачає стаття 17 цього Протоколу.

⁸² Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини 2002–2008. Адреса доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/report-ukr.pdf>.

Щодо Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, то було внесено зміни до Кримінального кодексу України, що встановлює вік сексуальної згоди (16 років) та криміналізує статеві зносини з особою, яка не досягла цього віку. Водночас в Альтернативній доповіді про дотримання Україною положень Конвенції ООН про права дитини за період 2011–2018 років звернено увагу на суперечності з визначенням сексуального насильства в Кримінальному кодексі та Законі України «Про домашнє насильство». В останньому сексуальним насильством визначають певні дії незалежно від згоди дитини. У доповіді також згадано, що за фактом у судовій практиці кривдники «звільняються від відповідальності у зв'язку з різними пом'якшувальними обставинами, як-от: позитивна характеристика за місцем роботи, проживання, вчинення злочину вперше, перебування в зоні АТО, утримання неповнолітніх дітей тощо». Названо проблеми прогалин у процесуальних повноваженнях поліцейських ювенальної превенції, неврегульованість нормативно порядку медичного огляду та допомоги постраждалим дітям. Процесуальні дії щодо розслідування випадків сексуального насильства не враховують психологічного стану дитини і призводять до повторного травмування, зокрема через необхідність участі у слідчих діях.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Розробити доступний механізм перегляду рішень національних компетентних органів за результатами розгляду індивідуальних повідомлень міжнародними договірними органами ООН, зокрема, Комітетом з прав дитини.
- Привести законодавство України щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та соціального насильства у відповідність міжнародним стандартам, що передбачені Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Зокрема, узгодити між собою норми Кримінального кодексу України та Закону України «Про домашнє насильство», проаналізувати та ліквідувати прогалини у процесуальних повноваженнях поліцейських ювенальної превенції, неврегульованості питань медичного огляду та допомоги постраждалим дітям.

РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПЛАНУ ДІЙ ЩОДО ВИКОНАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Громадська організація людей з інвалідністю «Боротьба за права»

Правозахисники/ці та експерти/ки у сфері прав людини зазначають слабку ефективність Національного плану дій щодо виконання Конвенції про права людей з інвалідністю від 2012 року (далі – План) і відсутність правозахисного підходу до просування прав людей з інвалідністю в його положеннях. Нижче окреслено основні причини.

- Відсутня інформація щодо залучення громадянського суспільства, міжнародних організацій і самих осіб з інвалідністю до розробки документа і тим самим реалізації партисипативного підходу до формування державної політики у сфері прав людей з інвалідністю.
- Завдання та передбачені заходи в більшості пунктів Плану недостатні або не сприяють реалізації положень Конвенції. Наприклад, у рамках виконання таких комплексних і всеосяжних завдань – ст. 6 «Жінки з інвалідністю» та ст. 7 «Діти з інвалідністю» – єдиний захід у Плані – врахування положень КПОІ під час розроблення антидискримінаційного закону. В опублікованому звіті з виконання положень Плану 2015 року

Міністерство соціальної політики позначило це завдання як «виконано». Таким чином, фактично держава не вживала і не вживає жодних дій задля забезпечення всебічного розвитку, розширення прав і можливостей жінок з інвалідністю та реалізації принципу партисипативності під час прийняття рішень або обговорення питань, які зачіпають безпосередньо дитину з інвалідністю (що фактично передбачають згадані вище статті).

- Відсутня затверджена методологія та методика проведення моніторингу Плану.
- Моніторинг виконання положень Плану Міністерством соціальної політики не здійснюють на постійній основі / або звітність недоступна для ознайомлення у відкритих джерелах. Щорічну звітність щодо виконання Плану публікували на сайті Мінсоцполітики з 2012 до 2015 року. Останній звіт із реалізації невиконаних або частково виконаних завдань попередніх років опубліковано 2017 року⁸³. Інформація щодо публічних обговорень звітів відсутня.

2016 року затверджено План заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю⁸⁴. На 2019 рік більше половини завдань Плану заходів не виконано або перебувають у процесі виконання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Переглянути наявний або затвердити новий комплексний План реалізації положень Конвенції за активної участі експертів/ок, активістів/ок з інвалідністю та представників громадянського суспільства.
- Розробити методичку та методологію проведення моніторингу Плану дій з виконання КПОІ.
- Проводити періодичні публічні обговорення звітів щодо виконання КПОІ за участі людей з інвалідністю.

Навчання працівників судових органів з питань прав людей з інвалідністю з урахуванням їхніх потреб і спеціальних навичок

Громадська організація людей з інвалідністю «Боротьба за права»

Затверджений 2015 року Національний план дій з прав людини передбачав необхідність запровадження навчальних програм і курсів з підготовки та підвищення кваліфікації суддів і працівників апаратів судів для підвищення обізнаності з питань інвалідності. Завдання позначено як виконане, оскільки в деяких вищих навчальних закладах було запроваджено навчальні модулі для студентів юридичних професій з питань прав та інтересів осіб з інвалідністю. Час від часу представники громадянського суспільства також проводять тренінги з цієї тематики. Проте системного підходу до вирішення цього питання не запроваджено. На постійній основі навчання не проводять. У навчальному плані Національної школи суддів⁸⁵ модулі для обмеженого кола посад передбачають лекції про спілкування працівників суду з особами з інвалідністю, порядок їх супроводу загальною тривалістю від 2 до 4 годин⁸⁶. Цього вкрай недостатньо для того, щоб кардинально змінити ситуацію на

⁸³ <http://mtu.gov.ua/news/28711.html>

⁸⁴ <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1073-2016-%D1%80>

⁸⁵ Національна школа суддів – державний орган, що здійснює підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя.

⁸⁶ <http://nsj.gov.ua/pidgotovka-pratsivnikiv-aporativ-sudiv/tipovi-plani-2019-rik/>

загальнодержавному рівні. Наразі працівники судової системи мають досить низьку кваліфікацію і в безпосередньому спілкуванні з людьми з інвалідністю в процесі, і щодо наявної практики судового вирішення справ, де заявниками чи відповідачами можуть бути люди з інвалідністю.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Забезпечити системне навчання всіх працівників судового апарату з питань інвалідності, з аспектів провадження судових справ за участі людей з різними видами інвалідності, положень Конвенції ООН про права людей з інвалідністю в частині забезпечення доступу до правосуддя.

ПОЛІПШЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЯКІСНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ, ЗОКРЕМА ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Громадська організація людей з інвалідністю «Боротьба за права»

2016 року прийнято зміни до «Закону про освіту», які започаткували систему інклюзивної освіти в Україні. Її розвиток в Україні досі триває. Батьки учнів з інвалідністю та вчителі інклюзивних класів зазначають, що актуальними залишаються проблеми архітектурної недоступності закладів загальної середньої освіти, брак працівників у сфері інклюзивного навчання, зокрема асистентів вчителів та асистентів учня/учениці для інклюзивного класу (особливо в невеликих населених пунктах). У великих населених пунктах залишається проблема зовнішньої кількості учнів в одному класі, що негативно впливає на якість освіти.

Попри те, що навчальний заклад не має права відмовити дитині з інвалідністю у навчанні, дотепер існують непоодинокі випадки фактичної відмови у прийнятті, тиску вчителів на батьків і батьків інших учнів.

Що стосується архітектурної доступності закладів професійної освіти, то лише третину з них обладнано пандусами, звуковою сигналізацією, інформаційними табличками⁸⁷.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Міністерству освіти України та іншим органам влади прискорити впровадження системи інклюзивної освіти відповідно до положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, а саме: забезпечити архітектурну доступність закладів освіти, підготовку працівників у сфері інклюзивного навчання та подальші можливості для їхнього безперервного професійного розвитку, імплементувати індивідуальний підхід до розробки навчальної програми, зберігаючи ідентичності дитини та враховуючи її спроможності до розвитку.

⁸⁷ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=4>

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ І МЕШКАНЦІВ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ⁸⁸

Центр прав людини ZMINA

Збройний конфлікт на території України продовжує суттєво впливати на життя всієї країни. Утім, становище цивільних осіб, які змушені були покинути своє постійне місце проживання через збройну агресію Російської Федерації, а також тих, хто залишився проживати в окупації, потребує особливої уваги держави.

Станом на 10 червня 2020 року в Україні обліковано 1 447 537 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим⁸⁹. Кількість осіб, які залишилися проживати на окупованих територіях Криму та Донбасу, важко оцінити через відсутність контролю уряду України над частиною державного кордону з РФ. За оцінками експертів, на окупованих територіях України проживає щонайменше 3,6 млн осіб⁹⁰.

Захист прав мешканців окупованих територій (6.60, 6.61, 6.63). Одна з рекомендацій – спрощення доступу до надання державних адміністративних послуг для жителів Криму та дозвіл громадянам України безперешкодно пересуватися між Кримом і рештою території України (6.60). Важко говорити про вагомий прогрес у цій сфері, утім, впродовж 2019–2020 років суттєво поліпшилася ситуація на контрольних пунктах в'їзду-виїзду (КПВВ) з окупованої території Криму. Відремонтовано два з трьох КПВВ («Чонгар» і «Каланчак»), на них обладнано центри надання адміністративних послуг для мешканців окупованого Криму. На КПВВ «Чонгар» надають до 160 адміністративних послуг, а на КПВВ «Каланчак» – до 100. За інформацією ГО «КримSOS», найчастіше кримчани звертаються за отриманням паспортних послуг, зокрема оформлення паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон⁹¹. Водночас на КПВВ не надають банківських послуг, медичної допомоги, обмежено поштовий сервіс.

Варто зауважити, що для доступу до адміністративних послуг на підконтрольній уряду України території мешканці ТОТ часто мусять реєструватися як ВПО. Наприклад, у сфері податкових і митних формальностей вони мають статус нерезидентів. Донедавна лише після взяття на облік як ВПО мешканці ТОТ Криму могли безперешкодно відкрити банківський рахунок і користуватися банківськими послугами.

Попри розвиток центрів надання адміністративних послуг на межі з тимчасово окупованою територією, недоступною для мешканців окупованих територій і Криму, і Донбасу, залишається отримання послуги з державної реєстрації фактів народження та смерті, які відбулися на окупованих територіях. Наразі існує виключно судовий порядок встановлення цих фактів, який, хоч і спрощений порівняно з іншими судовими процедурами, все ж не настільки простий, щоб бути доступним для мешканців ТОТ. Він потребує великих фінансових і часових витрат на проїзд, проживання, звернення до суду. Наявність такої процедури надто навантажує судову систему – тільки впродовж 2019 року винесено щонайменше 31 тисяча судових рішень про встановлення фактів народження або смерті на ТОТ. До всього не більше 37% дітей, народжених на ТОТ Донецької та Луганської облас-

⁸⁸ Тимчасово окупованими територіями України, відповідно до норм українського законодавства, визначено території Автономної Республіки Крим, Севастополь, частини Донецької та Луганської областей.

⁸⁹ За даними Міністерства соціальної політики України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/18756.html>.

⁹⁰ За оцінками Міністерства з питань реінтеграції окупованих територій, на окупованих територіях Донецької та Луганської областей проживає щонайменше 1,6 млн осіб. Ще близько 2 млн осіб проживають у тимчасово окупованому Криму.

⁹¹ <https://zmina.info/articles/minreintegracziyi-obiczayae-cherez-pivroku-povnoczinnu-robotu-habudlya-krymchan-ta-pereselencziv-na-kpvv-chongar/>

тей, і тільки 13,5% дітей, народжених на ТОТ Криму після 2014 року, мають свідоцтва про народження, видані компетентними органами України. Відсутність позасудової (адміністративної) процедури визнання фактів народження, які відбулися на ТОТ, наражає дітей на ризик безгромадянства.

Що стосується безперешкодного перетину КПВВ, то на відміну від лінії розмежування в межах Донецької та Луганської областей для перетину адміністративного кордону з ТОТ Криму для громадян України не потрібен спеціальний дозвіл. Існують суттєві обмеження з перевезення речей з/на ТОТ Криму, оскільки законодавство передбачає доволі обмежений і застарілий перелік дозволених для перевезення речей (такий саме список застосовують під час перетинання державного кордону України).

Досі залишається ускладненим пропуск іноземних громадян на ТОТ Криму. Наразі для в'їзду в Крим необхідно отримати спеціальний дозвіл. Для його отримання іноземець має звернутися особисто в уповноважений державний орган на території України. Прийняття рішення про надання дозволу, відповідно до законодавства, становить до п'яти днів. Така ситуація дуже ускладнює роботу іноземних журналістів, правозахисників, адвокатів у Криму та змушує їх у разі термінової потреби, в порушення законів України, в'їжджати на окуповану територію Криму з території РФ.

Одне з найгостріших питань – надання доступу до пенсії мешканцям окупованих територій. Наразі для цього вони змушені отримувати довідку про взяття на облік ВПО. Пенсіонери з ТОТ без такої довідки позбавлені можливості отримувати власні пенсії. Відтак пенсіонери, які постійно проживають на ТОТ і мають довідку про взяття на облік ВПО, мусять кожні два місяці виїжджати на підконтрольну уряду України територію, щоб їхні довідки не скасували. Це призводить до великого навантаження на КПВВ (у середньому КПВВ перетинають 1,3 млн разів на місяць, до 60% з них – це особи пенсійного віку). Нині борг держави перед пенсіонерами з ТОТ, які не отримують пенсії, сягає 80 млрд грн⁹².

Захист прав внутрішньо переміщених осіб (6.34, 6.133, 6.135, 6.188, 6.189). Загалом можна зазначити позитивні тенденції у сфері забезпечення реалізації прав ВПО. Так, з 2017 року переселенцям гарантовано право на безоплатну вторинну правову допомогу, яке охоплює такі види правових послуг, як захист, здійснення представництва інтересів ВПО в судах, інших органах влади, складання процесуальних документів⁹³. 2019 року ухвалено Виборчий кодекс України, який передбачає можливість ВПО брати участь у місцевих виборах⁹⁴. Кількість ВПО в громаді також враховують під час планування фінансування освітньої та медичної сфери (розрахунок субвенції). На практиці це означає, що переселенці мають доступ до освіти та медичної допомоги нарівні з іншими громадянами України, які мешкають у громаді.

Можна говорити про відсутність довгострокових рішень для задоволення потреб ВПО в приймаючих громадах, передусім потреби в житлі та роботі, що мають ключове значення для інтеграції ВПО. У вересні 2019 року частка ВПО, які повідомили про інтегрованість у місцеву громаду, становила 54%, тимчасом як 34% заявляли про свою часткову інтегрованість. Основними умовами успішної інтеграції залишаються житло, постійний дохід і зайнятість. Водночас більшість ВПО, які повернулися на окуповані території (76%), вагомою причиною повернення назвали наявність житла у власності та відсутність необхідності сплачувати за оренду⁹⁵.

⁹² <https://r2p.org.ua/pensiyi-vs-minfin/>

⁹³ Закон України «Про безоплатну правову допомогу»

⁹⁴ <https://www.vplyv.org.ua/archives/4428>

⁹⁵ Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (вересень 2019). Електронний ресурс. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_15_ukr_screen.pdf

2015 року прийнято Національну стратегію у сфері прав людини⁹⁶. Один із напрямів Стратегії передбачає захист прав внутрішньо переміщених осіб. За оцінками громадських організацій⁹⁷, на початок 2020 року досягнуто більше половини (52%) запланованих результатів, що є одним з найвищих показників виконання серед усіх напрямів Стратегії.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Забезпечити доступ до адміністративних послуг для мешканців тимчасово окупованих територій України.
- Запровадити позасудову (адміністративну) процедуру встановлення фактів народження та смерті, які відбулися на ТОТ.
- Спростити для іноземних громадян (адвокатів, журналістів, правозахисників) механізм отримання спеціального дозволу для в'їзду на ТОТ Криму.
- Запровадити під час перетинання КПВВ з ТОТ Криму перелік заборонених для перевезення речей – замість переліку дозволених речей.
- Створити механізм отримання пенсій мешканцями окупованих територій без необхідності отримання довідки ВПО.
- Запровадити довгострокові рішення для інтеграції ВПО (житлові програми, ефективні програми сприяння працевлаштуванню та ін.).
- Забезпечити виконання Національної стратегії у сфері прав людини у повному обсязі.

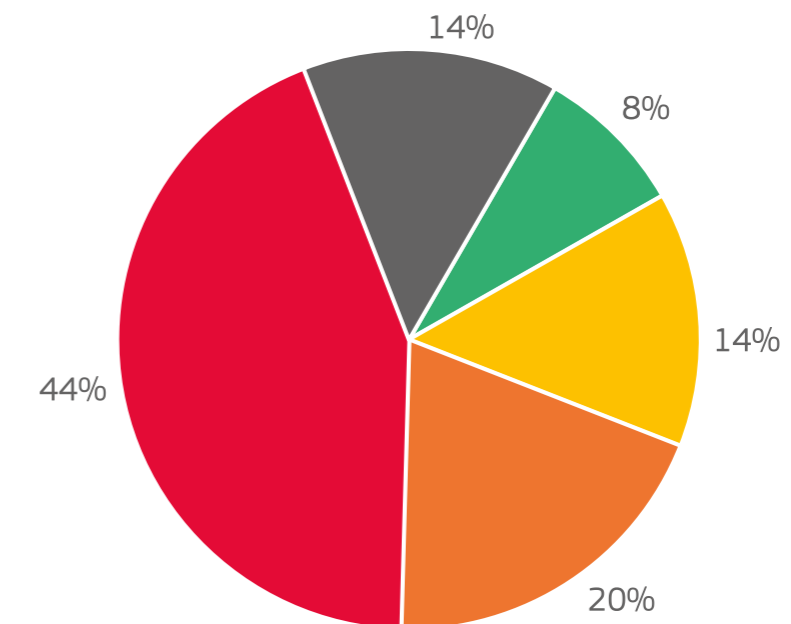
ОЦІНКА СТАНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РЕКОМЕНДАЦІЙ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ОГЛЯДУ

Методика оцінювання:

Зі 190 рекомендацій

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РЕКОМЕНДАЦІЙ

виконано помітний прогрес технічно виконані не виконано відхилено

⁹⁶ Указ Президента України № 501/2015 від 25.08.2015.

⁹⁷ Оцінка імплементації Національної стратегії у сфері прав людини (2016–2019). / Наукове видання. За заг. ред. Світлана Колишко, Олена Кривко, Ксенія Семьоркіна, Олександр Павліченко. – Київ, 2020. – 307 с. <http://hro.org.ua/files/docs/1590308435.pdf>.

№	Зміст	Коментар
ПРАВОСУДДЯ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА		
6.94	Забезпечити, щоб судді, адвокати та інші спеціалісти з правосуддя були повністю захищені від погроз, залякувань та інших видів зовнішнього тиску, що порушують та загрожують їх незалежності та неупередженості	<p>Частими залишаються випадки втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя правоохоронних органів, адвокатів, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, інших представників органів державної влади та місцевого самоврядування, громадян та їх об'єднань, а також засобів масової інформації.</p> <p>Від початку ведення реєстру повідомлень про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя Рада отримала 1220 таких звернень, 2019 року – 450 повідомлень суддів. 2019 року Вища рада правосуддя ухвалила 115 рішень про вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.</p>
6.110	Забезпечити подальше впровадження Стратегії реформування сектора юстиції на 2015-2020 роки з метою покращення доступу до правосуддя, зміцнення незалежності та викорінення корупції.	<p>Відповідно до нового законодавства політичні інститути позбавлено впливу на призначення та звільнення суддів, запроваджено інструменти забезпечення незалежності суддів, підвищено і вимоги до суддів, і суддівську винагороду.</p> <p>З іншого боку, вдосконалено систему дисциплінарної відповідальності суддів. Уперше в історії непідтвердження легальності доходів є конституційною підставою для звільнення судді з посади. Нова система санкцій дозволяє адекватно реагувати на порушення в діяльності суддів.</p> <p>Новий Верховний Суд запрацював 15 грудня 2017 року.</p> <p>Створено нові спеціалізовані суди: з інтелектуальної власності та антикорупційний.</p> <p>Проте судова реформа незавершена. Недоукомплектованість судів судьями, що спричинює багато проблем.</p>
6.118	Створити неупереджену судову систему, в тому числі шляхом створення антикорупційного суду; розширення повноважень антикорупційних установ (таких як Національне Антикорупційне Бюро України); і усунення можливості використання судових органів і Генеральної прокуратури у політичних цілях.	
6.122	Завершити судову реформу та антикорупційну політику шляхом реформування Генеральної прокуратури, реформування Служби безпеки відповідно до міжнародних стандартів, розроблених за підтримки євроатлантичних установ, та запровадити, як передбачено у відповідному законодавстві, антикорупційні суди.	

6.125	Повністю впровадити реформи, необхідні для створення незалежної, ефективної та прозорої судової системи, яка не тільки зміцнила б потенціал України у боротьбі з корупцією, а й створила б загальну основу для забезпечення верховенства права та захисту основних прав і свобод.	
6.8.- 6.12	Прискорити ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду	Набрали чинності доповнення у Конституції України щодо можливості визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.
6.25	Ратифікувати Європейську конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів.	У ВРУ зареєстровано законопроект “Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень” №3892 від 17.07.2020
6.65- 6.67	У повному обсязі включити до національного законодавства положення про криміналізацію насильницького зникнення.	2018 року прийнято Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», яким доповнено Кримінальний кодекс України статтею 146-1 «Насильницьке зникнення».
6.101	Завершити створення Державного Бюро Розслідувань та надати йому ресурси та незалежність, необхідні для розслідування злочинів, скоєних державними посадовими особами, судьями та співробітниками правоохоронних органів, тим самим усуваючи безкарність.	Державне бюро розслідувань створено законом 2015 року і мало запрацювати у листопаді 2017 року. Перші власні провадження бюро відкрило наприкінці 2018 року під керівництвом директора Романа Труби. Попри те, що передусім ДБР задумували як орган, що розслідуватиме катування та інші серйозні злочини правоохоронців, підслідність бюро визначено ширше: всі злочини правоохоронців і високопосадовців (навіть ДТП). У структурі ДБР діє сім територіальних управлінь та 1500 слідчих (для порівняння – у Національній поліції близько 130 тисяч). У ДБР тривалий час не було власних оперативних підрозділів, тому вони залучали оперативників поліції та СБУ до своєї роботи, що створювало конфлікт інтересів. У перший повний рік своєї роботи бюро розслідувало 5794 провадження, з яких 22 – катування та 442 – перевищення влади працівниками правоохоронних органів. 2019 року в Офісі Генерального прокурора було створено департамент процесуального керівництва у справах щодо катувань. Відповідно до звіту МВС за 2019 рік і п'ять місяців 2020 року за матеріалами внутрішніх перевірок органи розслідування відкрили чотири провадження щодо катувань правоохоронцями.

6.104	<p>Забезпечити прогрес у розслідуванні вбивств, здійснених під час подій на майдані, в Одесі у травні 2014 року, та вбивства журналіста Павла Шеремета 20 липня 2016 року.</p>	<p>За шість років, які минули від вчинення злочинів під час Євромайдану, до суду дійшла лише незначна частина з більш як 4000 епізодів правопорушень, внаслідок чого засудили 59 осіб. Незважаючи на передання до суду справ щодо 55 винних у розстрілах активістів на Майдані, їхній розгляд затягується. Суд над п'ятьма співробітниками «Беркута», який просунувся найбільше, перервали через видачу підозрюваних у рамках їх «обміну» на цивільних і військових заручників, яких утримували на непідконтрольній уряду України території Донбасу.</p> <p>Через шість років після подій 2 травня 2014 року в Одесі ніхто не був визнаний винним у смертях 48 людей.</p> <p>У справі Павла Шеремета у слідства немає жодних даних про замовника та про мотиви виконавців злочину. Що стосується трьох імовірних виконавців злочину, котрим пред'явлено обвинувачення й вони знайомляться з матеріалами кримінальної справи, докази у справі вкрай сумнівні, результати певних експертиз суперечать одна одній і викликають обґрунтовані сумніви в їхній достовірності. Слідство так і не встановило мотивів, за якими діяли виконавці.</p>
6.109	<p>Забезпечити, щоб порушення прав людини, включаючи позасудові страсти, незаконні затримання, катування та гендерно-обумовлене насильство, вчинені всіма сторонами в підбуреному Росією конфлікті на сході України, були задокументовані, розслідувані та винні особи притягнуті до відповідальності.</p>	
6.61	<p>Підтримувати зусилля, спрямовані на запобігання порушенням прав людини в Криму та на Донбасі шляхом полегшення доступу спостерігачів, правозахисників, журналістів та юристів та ретельно досліджувати будь-які достовірні звинувачення у зловживанні українськими силами та використовувати всі відповідні заходи з метою притягнення до відповідальності за скоєні правопорушення.</p>	<p>Наразі уряд не підтримує рекомендації правозахисників щодо спрощення процедури в'їзду до Криму іноземних журналістів, правозахисників та адвокатів. Потрібно змінити характер процедури – з дозвільного на повідомний, запровадити дистанційний (онлайн) формат подання документів для оформлення в'їзду (зокрема багаторазового), а також можливість подавати підтверджувальні документи для оформлення дозволу через консульські установи України в країні перебування іноземця мовою держави його громадянства.</p>
6.169	<p>Активізувати зусилля, спрямовані на запобігання жорстокому поводженню з неповнолітніми, позбавленими волі, і гарантувати їх ефективну реабілітацію.</p>	

ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ ТА ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ

6.68	<p>Включити до кримінального кодексу визначення катувань у цілковитій відповідності до статті 1 Конвенції проти катувань та розслідувати всі заяви про катування та жорстоке поводження неупереджено, ретельно, прозоро, ефективно, з тим щоб притягнути виконавців до відповідальності та боротися з безкарністю.</p>	<p>2017 року громадські організації та Міністерство юстиції України розробили проєкт закону щодо гармонізації українського законодавства з нормами міжнародного гуманітарного права. Він, зокрема, мав увідповіднити визначення статті 127 Кримінального кодексу України («катування») до Конвенції ООН проти катувань. Попри те, що документ вніс на розгляд Прем'єр-міністр, Верховна Рада не розглянула проєкт.</p>
6.69	<p>Надати національному превентивному механізму правові повноваження та практичні засоби, у тому числі фінансові, для доступу до всіх місць, де механізм підозрює, що особи позбавляються або можуть бути позбавлені свободи, відповідно до статті 4 Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання.</p>	<p>З обранням 2018 року нового Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсман) Національний превентивний механізм реструктуровано та звільнено від розгляду індивідуальних скарг громадян, що раніше блокувало моніторингову роботу. На 2020 рік департамент з реалізації Національного превентивного механізму складається з відділів моніторингу, аналітики та законотворчої діяльності й налічує близько 150 незалежних моніторів-волонтерів. Національний превентивний механізм фінансується за окремою бюджетною програмою, яка покриває витрати працівників Секретаріату Омбудсман, водночас не покриває витрат громадських моніторів (проїзд, проживання, харчування та ін.). Навчальні програми, підготовку методичних матеріалів і доповідей, створення додаткових продуктів (сайт, база та ін.) також великою мірою досі здійснюють за рахунок міжнародних донорів.</p>
6.106	<p>Розслідувати всі звинувачення у тортурах та жорстокому поводженні, в тому числі щодо осіб, затриманих з причин, пов'язаних з конфліктом, у відповідності зі своїми міжнародними зобов'язаннями.</p>	<p>За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, 2018 року (перший рік повноцінної роботи Державного бюро розслідування) до вироків суду дійшло дві кримінальні справи щодо катувань, вчинених правоохоронцями. 2019 року – 0. Це відповідає загальній динаміці, що існує в Україні останніми роками: з 2013 року (після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу, що посилив захист затриманих від зловживань правоохоронцями) до судів надходить не більше шести справ на рік за статтею «катування». До всього тільки за офіційними даними 2017 року до лікарень звернулося майже 2500 осіб зі скаргами на побиття поліцейськими, водночас в той рік органи правопорядку розслідували лише 22 справи за ознаками катувань. Трохи більше обвинувальних актів надходить до судів за статтею «перевищення влади із застосуванням насильства»: до 50 справ на рік. 2020 року Офіс Генерального прокурора оприлюднив пріоритети кримінальної політики на рік, серед яких визначено також «порушення прав людини співробітниками правоохоронних органів».</p> <p>2020 року після серії гучних скандалів, пов'язаних із вбивствами та катуваннями у поліції, міністр внутрішніх справ Арсен Аваков анонсував встановлення в усіх відділках поліції системи автоматичної фіксації дій із затриманими Custody Records, яка в пілотному режимі діє в кількох ізоляторах тимчасового тримання та одному відділі поліції.</p>

6.107	Продовжувати вдосконалювати розслідування заяв про застосування катувань та жорстокого поводження, а також про непропорційне застосування сили співробітниками служби безпеки та забезпечити притягнення до відповідальності винних осіб.	2019 року в Офісі Генерального прокурора з'явився департамент процесуального керівництва у справах, пов'язаних із катуваннями. Цими справами будуть займатися окремі відібрані слідчі Державного бюро розслідувань. 2020 року Офіс Генерального прокурора також анонсував, що буде запроваджено єдині форми та порядок фіксації тілесних ушкоджень, завданих працівниками органів правопорядку. Відповідно до результатів дослідження, проведеного громадськими організаціями та Офісом Омбудсмана 2019 року, в Україні немає єдиної системи фіксації ознак катувань у місцях несвободи та повідомлення про них органам розслідування. Тілесні ушкодження часто фіксують немедичні працівники у непередбаченій законом документації та із застосуванням хибної термінології.
6.70	Збільшити ресурси для захисту прав та умов життя людей, які знаходяться під вартою, та ув'язнених.	
6.71	Продовжувати зусилля з поліпшення становища ув'язнених, зокрема під час досудового ув'язнення, шляхом, зокрема, збільшення мінімальної житлової площі на кожного ув'язненого, виділення необхідних фінансових коштів, збільшення кількості працівників служби охорони та забезпечення необхідного медичного обслуговування.	Неналежні умови тримання – системна проблема у більшості місць несвободи України. Найбільше проблем моніторингові групи фіксують у пенітенціарних установах (установи виконання покарань, слідчі ізолятори). Серед ключових порушень: недотримання норм житлової площі (менше 4 метрів квадратних на людину, а в окремих випадках – менше 1 метра квадратного), ненадання належної медичної допомоги, порушення права на приватність, культура насильства серед ув'язнених, залучення ув'язнених до забезпечення безпеки в установі. Міністерство юстиції виділило медичну службу в окрему державну установу, однак не передало медицину під керівництво Міністерства охорони здоров'я. Стан медицини в пенітенціарній системі досі не відповідає стандартам. За даними Міністерства юстиції, у пенітенціарних установах близько 3,5 тисячі в'язнів хворіють на туберкульоз та 1,6 тисяч – на ВІЛ/СНІД (приблизно 10% і 5% відповідно до загальної кількості в'язнів). В'язнів продовжують утримувати у загальних спальних приміщеннях, розрахованих на кілька десятків людей, що сприяє насильству, а також закріпленню субкультури. 2020 року міністр юстиції започаткував проект зі створення платних камер у СІЗО, де умови утримання увідповіднено до міжнародних стандартів, що правозахисники розцінюють як посилення нерівності у пенітенціарних установах. Комітет Верховної Ради з прав людини викликав міністра на засідання для надання пояснень.

ОСНОВОПОЛОЖНІ СВОБОДИ

6.83	Координувати дії з міжнародними експертами для проведення огляду нового законодавства та указів, що стосуються засобів масової інформації та громадянського суспільства, для визначення відповідності цих заходів міжнародним зобов'язанням України.	Загалом проекти нового законодавства враховують рекомендації міжнародних організацій. 2019 року представлено новий проект закону про медіа, а також зміни до багатьох законів щодо протидії дезінформації. У результаті критики міжнародних і національних організацій розгляд проектів щодо дезінформації було відкладено. А проект закону про медіа відправлено на доопрацювання.
6.85, 6.86	Надалі посилювати захист журналістів, правозахисників та окремих осіб для забезпечення їх прав на свободу думки та вираження поглядів. Важливо, щоб злочини проти професіоналів ЗМІ не залишались безкарними.	Україна не продемонструвала жодних системних кроків для поліпшення ситуації. В абсолютній більшості випадків нападів на активістів і журналістів через їхні висловлювання та діяльність не відбувається належного розслідування. У певних резонансних справах лише завдяки гучному громадському протесту вдалося досягти прогресу в розслідуванні, однак щойно увага громадськості до таких справ зменшується, правоохоронні органи або суди часто намагаються змінити хід розслідування, зокрема обвинуваченим можуть змінити запобіжний захід й вони можуть втекти, можуть перекваліфікувати дії на більш м'які злочини або вчинені інші дії, що суттєво ослаблюють обвинувачення.
6.87	Забезпечувати повагу до свободи вираження поглядів, зокрема щодо журналістів, асоціацій та неурядових організацій, що захищають основні права, включаючи права ЛГБТ.	Жодних суттєвих зрушень у цьому напрямі не продемонстровано, напади на журналістів і правозахисників (включаючи тих, які захищають права ЛГБТ) в Україні не розслідують ефективно. Злочини на ґрунті ненависті до представників ЛГБТ-організацій класифікують суто як хуліганство, довго та неналежно розслідують і майже ніколи не доходять до розгляду в суді, що є основним демотивувальним чинником для спільноти взагалі звертатися до правоохоронних органів за захистом своїх прав. У підсумку це призводить до замовчування проблеми насильства та безкарності злочинців.
6.88	Посилити захист журналістів та проводити розслідування відносно відповідальних за поширення персональних даних журналістів та підбурювання до нападів на них. Розслідувати та притягнути до відповідальності в першу чергу винних у вбивствах журналістів, таких як убивство Павла Шеремета.	Жодних суттєвих кроків щодо розслідування нападів на журналістів держава не продемонструвала. Фактично належне розслідування відбувається в не більш як у 5% випадків. У справі Павла Шеремета затримано начебто виконавців злочину, проте прямих доказів їхньої вини не надано, багато доказів суперечать одне одному. Водночас є докази неналежного розслідування, зокрема зникнення відеозйомок з камер на місці злочину, не опитано всіх свідків злочину. Слідство не має жодної інформації про замовників та організаторів, а також мотиви виконавців. З огляду на це результати розслідування викликають обґрунтовану критику, а справа щодо обвинувачення начебто виконавців у суді має мало перспектив через упущення у розслідуванні.

6.92	Забезпечити, щоб законодавство щодо фінансового декларування для неурядових організацій, не призвело до послаблення громадянського суспільства та вимушеного і недоцільного розкриття надлишкової інформації.	Шостого червня 2019 року Конституційний Суд України у рішенні № 3-р/2019 визнав електронне декларування антикорупційних громадських активістів таким, що суперечить Конституції України.
6.123	Скасувати зміни до Закону про запобігання корупції, прийняті у березні 2017 року, що зобов'язують членів антикорупційних неурядових організацій оприлюднювати фінансові декларації.	Шостого червня 2019 року Конституційний Суд України у рішенні № 3-р/2019 визнав електронне декларування антикорупційних громадських активістів таким, що суперечить Конституції України.
6.84	Прийняти законодавство, яке сприятиме розвитку та захисту сьогоднішньої сильної та активної НУО-спільноти в Україні.	<p>За останні п'ять років спрощено умови для створення та діяльності громадських об'єднань через внесення змін до законів «Про громадські об'єднання» та «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Зокрема неприбуткові ОГС отримали змогу здійснювати підприємницьку діяльність; зменшено фінансове навантаження на них під час реєстрації змін до відомостей в Єдиному державному реєстрі. Спрощено також форму звітності для неприбуткових організацій і процедуру отримання коштів з державного та місцевих бюджетів (Постанова КМУ № 1049), запроваджено конкурсні засади для підтримки громадських організацій ветеранів та осіб з інвалідністю.</p> <p>Водночас важливо продовжувати подальше реформування законодавства для громадських і благодійних організацій. Досі існують такі проблеми, як вагомий податковий тиск на благодійну і волонтерську діяльність; відсутність залучення ОГС до надання соціальних послуг коштом державного і місцевих бюджетів; відсутність можливості онлайн-реєстрації для всіх ОГС; нерозвиненість процедур залучення громадян до ухвалення рішень на рівні місцевого самоврядування; недоступність державної фінансової підтримки на адміністративні витрати, інституційний розвиток і волонтерські проекти; ускладнена і непрозора система реєстрації гуманітарної допомоги; тривають масові переслідування громадських активістів і гальмуються розслідування злочинів проти них.</p>
6.78	Підтримувати та поважати права всіх релігійних громад на їх інституційну автономію, їх власність та процедури у будь-який час.	Останні зміни до законодавства про релігійні організації суттєво звузили інституційну автономію релігійних організацій. Багато з них не можуть зареєструватися таким чином, щоб їхня структура була побудована за їхніми релігійними переконаннями.

ПРАВО НА НАЙВИЩИЙ ДОСЯЖНИЙ РІВЕНЬ ФІЗИЧНОГО І ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

6.130	Вжити заходи для покращення доступу до медичних послуг, зокрема щодо боротьби з дитячою та материнською смертністю.	
6.132	Впровадити системи для розширення охоплення та моніторингу вакцинації з метою протидії спалахам поліомієліту, кору та інших передбачуваних захворювань.	27 листопада 2019 року схвалено Стратегію розвитку імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб, яким можна запобігти проведенням імунопрофілактики на період до 2022 року та затвердженням плану заходів щодо її реалізації.
6.131	Продовжувати приділяти пріоритетну увагу охороні здоров'я у національному бюджеті.	У Державному бюджеті на 2019 рік на охорону здоров'я виділено 95,08 млрд грн. Це на 10% більше, аніж 2018 року. Усього на охорону здоров'я передбачається 113 млрд грн, що на 13% більше за бюджет 2019 року.

ЗАПОБІГАННЯ ҐЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОМУ ТА ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

6.19-6.24	Ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання та протидію насильству щодо жінок та насильство в сім'ї (Стамбульська конвенція).	Прийнято закони України: «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
6.146	Внести поправки в статті Кримінального кодексу, що стосуються зґвалтування і сексуального насильства, відповідно до міжнародних стандартів та рекомендацій Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) і Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ), для забезпечення відповідальності за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.	Невирішеною залишається проблема притягнення до відповідальності осіб, які вчинили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Не прийнято спеціального законодавства, яке б встановлювало належну відповідальність за такі діяння. Статус осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, досі законодавчо не визначено.
6.153	Впровадити подальше законодавство, реформу правоохоронних органів і практичні зусилля щодо боротьби проти насильства щодо жінок та сприяти досягненню гендерної рівності	Залишаються проблемними питання ресурсного забезпечення, надання спеціалізованих послуг, а також доступ до правосуддя постраждалих від сексуального насильства.
6.156	Забезпечити належні програми посилення потенціалу суддів, прокурорів і співробітників правоохоронних органів з метою більш ефективного застосування законів, які передбачають кримінальну відповідальність за насильство щодо жінок, а також для забезпечення ефективної допомоги і захисту жінок, що стали жертвами насильства.	Для набуття суддями необхідних навичок застосування відповідних нових положень кримінального законодавства впродовж 2019–2020 років Національна школа суддів, за підтримки Женевського центру управління сектором безпеки (DCAF) та ГО «Ла Страда-Україна» в рамках Проекту ЄС «PRAVO-Justice», розробили та впроваджують навчальний курс «Особливості провадження щодо злочинів, вчинених за ознакою статі».

6.157	Переглянути законодавство та його застосування, а також виділити кошти для підготовки співробітників поліції і прокурорів з метою ліквідації широко поширеної безкарності за насильство в сім'ї.	
6.160	Удосконалювати механізм притягнення до відповідальності та запобігання насильству в сім'ї та забезпечувати, щоб жертви насильства в сім'ї мали доступ до притулків та інших служб підтримки.	2016 року в Україні, за підтримки Фонду народонаселення ООН, почали діяти перші десять пунктів невідкладної медичної допомоги (кабінети на базі багатoproфільної лікарні), які надають допомогу жертвам зґвалтування та сексуального насильства. Їх відкрито вздовж лінії розмежування на Донбасі. 2018 року ще чотири пункти почали діяти в інших містах (Харків, Вінниця, Кривий Ріг, Маріуполь).

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

6.73	Активізувати зусилля у боротьбі з торгівлею людьми та забезпечувати відповідні ресурси для підвищення якості послуг, що надаються жертвам, які постраждали від торгівлі людьми	
6.74	Посилити чинне законодавство та практику щодо боротьби з торгівлею людьми з метою сексуальної та трудової експлуатації, особливо молодих жінок, зосереджуючись також на ситуації в районах, постраждалих від конфліктів, де ризик того, що вони піддаються сексуальному насильству або торгівлі людьми, є вищим.	
6.72	Продовжувати свої зусилля у боротьбі з торгівлею людьми, в тому числі шляхом проведення тренінгів для співробітників правоохоронних органів та співпраці з країнами транзиту та призначення.	
6.75	Продовжувати зусилля щодо попередження торгівлі людьми та захисту прав потерпілих, а також надавати їм необхідну допомогу.	
6.76	Розглянути можливість належного фінансування ініціатив з протидії торгівлі людьми з метою забезпечення успішного здійснення Національного плану дій на період 2016–2020 років.	

РІВНІСТЬ І НЕДИСКРИМІНАЦІЯ

6.40	Змінити правове визначення дискримінації так, щоб до визначення входив повний список заборонених підстав для дискримінації.	Спроби у вигляді законопроектів № 0931 (3501) та інших – це не повноцінне виконання. Аналогічно щодо інших подібних рекомендацій.
-------------	---	---

6.41	Продовжити зусилля, спрямовані на боротьбу з дискримінацією у всіх сферах життя, вдаючись також до заходів проти всіх виразів і проявів упередженого ставлення, таких як мова ворожнечі, расизм та ксенофобія.	За звітний період не було системної роботи в цьому напрямі, окремі ініціативи окремих ЦОБВ – це не приклад злагодженої роботи над викорененням проблеми. З огляду на ксенофобні дискусії та в контексті відсутності ефективної роботи й лідерства інституції рівності виконання цієї рекомендації залишається актуальним (важливо до цього долучати різні органи влади в узгоджений спосіб).
6.44-6.46	Проводити публічні кампанії з метою сприяння культурному розмаїттю та толерантності до меншин та жертв злочинів на ґрунті ненависті.	Не було системних кампаній щодо культурного різноманіття, так само як і роботи щодо злочинів на ґрунті ненависті.
6.47	Рішуче засуджувати мову ворожнечі, адекватно розслідувати насильство на расовому ґрунті та притягати порушників до відповідальності.	Крім відсутності «рішучого засудження мови ворожнечі» будь-яким державним актором (за винятком заяв Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини), немає поліпшення розслідування злочинів на ґрунті ненависті. Притягнення винних до відповідальності неможливе через неефективне розслідування та невідповідну кваліфікацію. Досі, за дуже рідкісним винятком, злочини на ґрунті ненависті розслідують і передають до суду як прояви хуліганства.
6.48	Застосовувати найсуворіші стандарти щодо заборони політичних декларацій та програм, що заохочують расизм, ксенофобію, ненависть або підбурювання до ненависті або нетерпимості, включаючи етнічного та релігійного характеру.	Навіть більше, політичні об'єднання на кшталт «Цінності, гідність, родина» (на підтримку так званих традиційних цінностей) у Верховній Раді, деякі законопроекти, спрямовані проти посилення відповідальності за дискримінацію та злочини на ґрунті ненависті або криміналізацію закликів до «руйнування інституту сім'ї», дискусія на рівні посадовців, заяви деяких урядовців щодо неможливості виконання зобов'язань України у сфері прав людини, тому що «суспільство не готове», – все це свідчить про рух України в іншому напрямі, до посилення ксенофобії та неправозахисної риторики. Спалахи нерозслідуваного належним чином етнічного насильства (мінімум напади на ромські поселення) за 2018–2020 роки також свідчать про відсутність адекватної реакції на цю проблему.
6.49	Продовжувати зусилля, спрямовані на боротьбу з дискримінацією на основі расової, національної ідентичності та релігійних переконань, а також сприяти культурному розмаїттю та толерантності, в тому числі шляхом застосування статті 161 Кримінального кодексу.	Аналогічно коментаря щодо змін до антидискримінаційного закону, законопроект № 3501 – це не індикатор виконання, адже ані цей законопроект, ані інші, по-перше, не є прикладами якісного законотворення та потрібних системних змін, по-друге, не прийняті Верховною Радою та не мають жодного впливу на покращення ситуації зараз. Вкрай незадовільним залишається і розслідування випадків злочинів на ґрунті ненависті.
6.142	Повністю реалізувати Закон про забезпечення рівності прав і можливостей для жінок і чоловіків з метою усунення прогалів гендерної рівності у всіх сферах суспільства.	

6.143	Продовжувати зусилля щодо забезпечення рівності прав і можливостей між жінками і чоловіками в усіх сферах суспільства шляхом юридичного визнання, здійснення спеціальних заходів і усунення нерівності в можливостях між жінками і чоловіками.	
6.144	Надати Комісії з питань гендерної рівності необхідну інфраструктуру та бюджет для здійснення її важливої роботи, зокрема, для зменшення різниці в оплаті праці жінок і чоловіків.	
6.163.	Посилювати права жінок, зокрема щодо їх представництва в суспільному житті, а також щодо боротьби з насильством в сім'ї і з розривом в оплаті праці між жінками і чоловіками.	
6.35	Проводити навчальні програми та тренінги із чутливості до насильства та дискримінації для правоохоронних, судових та інших органів влади для запобігання дискримінації в суспільстві на основі сексуальної орієнтації чи статі.	Системної роботи в цьому напрямі з акцентом саме на СОГІ не було. Робота, яку провадить громадянське суспільство, не відповідає масштабу потреби в такому навчанні. Не зважаючи на численні обговорення, МВС чи НПУ не розробили змін до системи підготовки поліцейських для адекватного включення теми недискримінації до курсу навчання всіх поліцейських, програм перепідготовки та підвищення кваліфікації для поліції, які мають бути постійними та обов'язковими й повною мірою розкривати питання реагування на прояви дискримінації та злочини на ґрунті ненависті.
6.52	Продовжувати працювати над ефективними заходами, спрямованими на забезпечення правових та судових досягнень у боротьбі із злочинами на ґрунті ненависті, в тому числі щодо расової дискримінації або сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.	Бракує адекватного та ефективного роозслідування та кваліфікації таких злочинів, більшість справ доходить до суду як хуліганство (за даними як реєстру судових справ, так і даними правозахисних організацій та адвокатів, що надають підтримку потерпілим). Більша частина потерпілих обирають не повідомляти про такі випадки до поліції.
6.179	Зміцнювати захист прав національних меншин, включаючи ЛГБТ і ромську громаду, шляхом ефективного впровадження чинного законодавства та ефективного правозастосування.	Не відбулося системних змін, стан оцінки виконання Ромської стратегії інтеграції незадовільний. Нова стратегія перебуває на етапі розроблення. За останні кілька років з огляду на постійні зміни та відсутність як стратегії роботи, так і більшості персоналу не працював департамент з прав національних меншин у Міністерстві культури (зараз вже окрема державна служба де внаслідок погано проведеного конкурсу півроку не було керівника та відповідно будь якої роботи).
6.180	Продовжити роботу з ліквідації всіх форм соціальної стигматизації чи дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності.	Відсутня системна робота в цьому напрямку та проведено інформаційної кампанії. Натомість багато публічного дискурсу щодо необхідності виключення ознак СОГІ як з законодавства, так і з обговорення через "шкоду для сімейних цінностей". Багато спроб місцевих органів влади приймати безглузді та неправові документи щодо заперечення прав ЛГБТ, які засуджуються лише Уповноваженим ВРУ з прав людини та громадянським суспільством.

6.185	Переглянути відповідне законодавство і його застосування в цілях усунення безкарності за злочини на ґрунті ненависті за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.	Уже згадувалося, що законопроекти (в тому числі й ті, які не розглядаються роками) це не індикатор виконання. Не відбулось і змін у правозастосовчій практиці (про це свідчать цифри громадських моніторингов, звіти БДІПЛ ОБСЄ та цифри МВС, НПУ та державного реєстру судових справ).
6.34	Повністю виконувати Національну стратегію захисту прав людини 2015 року, в тому числі щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб; припинення дискримінації за ознакою статі та сексуальної орієнтації шляхом ратифікації Стамбульської конвенції; та контролю злочинність на ґрунті ненависті через зміцнення системи кримінального судочинства.	Оцінка стану реалізації Національної стратегії в сфері запобігання та протидії дискримінації - показала найнижчий ступінь виконання Стратегії саме в цьому блоці. Так само не ратифіковано Стамбульську конвенцію. Не було внесено змін ані до антидискримінаційного законодавства, ані до ККУ.

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ

6.17	Вжити подальші необхідні заходи та приєднатись до Гаазької Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення, як рекомендувалося раніше.	
6.135	Продовжити свої зусилля спрямовані на забезпечення доступу до освіти для всіх дітей.	На державному рівні аналіз причин, за якими окремі діти не навчаються, здійснюють у недостатньому обсязі. На проблему відсутності збору та аналізу належним чином дезагредованих даних стосовно дітей, які не здобувають освіту, звертають увагу міждержавні інституції з прав людини впродовж останніх десяти років. Державна статистична звітність виокремлює такі категорії причин: «за станом здоров'я», «навчаються професії без здобуття повної загальної середньої освіти», «навчаються у спеціальних закладах середньої освіти», «з інших причин». До всього кількість дітей, які не навчаються «з інших причин», зазвичай становить майже половину загальної кількості дітей, які не навчаються. • Відповідно до статистичних даних, охоплення повною загальною середньою освітою дітей віком 6–18 років зростає (у 2018/2019 навчальному році зростання приблизно на 5% від показників 2016/2017 навчального року), тимчасом як кількість шкіл зменшується (у ті самі роки приблизно на 8,3%). До того ж самі державні органи зазначають недосконалість в організації підвезень дітей до школи, що пов'язано з поганим станом доріг, нестачею автобусів відповідної якості. Це суттєво ускладнює доступ до освіти, особливо для дітей, які проживають у сільській місцевості. Натомість у великих школах у містах існує проблема перевантаженості класів за відсутності належних санітарних умов в організації простору, провітрюванні, освітленні та ін.

У цьому контексті велику стурбованість викликає запитання, як буде організовано умови для забезпечення освітнього процесу під час виходу із пандемії, спричиненої COVID-19, коли норми щодо соціальної дистанції стають дедалі жорсткішими. Разом із загальним розвитком інклюзивна освіта в Україні має й чимало проблем. Більшість шкіл архітектурно недоступні. Відсутні дані щодо оцінювання якості роботи асистентів вчителів. Не вистачає належним чином організованої масштабної державної інформаційно-просвітницької кампанії, спрямованої на прийняття дітей з особливими освітніми потребами.

6.164 Розглянути питання про прийняття спеціального законодавства про права дитини, що забезпечує захист усіх дітей без будь-якої дискримінації.

Законодавство України має певні позитивні зміни, проте бракує системного підходу до прийняття спеціального законодавства про права дитини. Наявність закону України "Про охорону дитинства" не вирішує проблеми. На це неодноразово звертали увагу громадські організації, що працюють у сфері захисту прав дитини. Зокрема, в Альтернативній доповіді до Комітету ООН з прав дитини за період з 2011 до 2018 роки, зазначено, що "... системні проблеми, що відзначалися громадськими організаціями у попередньому Альтернативному звіті[1], залишилися без змін - ціла низка прав дитини не забезпечена (захист від дискримінації, свобода совісті і релігії, право на приватність, справедливий суд тощо)¹

Варто відмітити, що при Міністерстві Юстиції було створено Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх, яка працює над проектом закону України щодо правосуддя дружного до дитини. Наразі цей процес затягується, а сам проект закону потребує удосконалення. Позитивним в існуючій редакції проекту закону є увага питанням превенції та відновному правосуддю. Разом з тим, у ньому в першу чергу, бракує системного охоплення усіх етапів/сфер, пов'язаних з ювенальною юстицією - превенція, судочинство, ресоціалізація, пост-ресоціалізаційні заходи. Таким чином, він не виконує функцію рамкового закону, що по суті має окреслювати - як працюватиме система.

6.165 Вжити всіх необхідних заходів для ефективного здійснення Національного плану дій щодо виконання Конвенції про права дитини на період 2017-2022 років.

6.166 Вжити подальші заходи для узгодження національного законодавства з Факультативним протоколом до Конвенції про права дитини щодо Процедури Повідомлень та Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

Позитивним є сама ратифікація Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень.

Наразі в Україні не існує зрозумілої і доступної процедури перегляду рішень національних компетентних органів у зв'язку з міркуваннями Договірних органів ООН за результатами розгляду ними повідомлень. Ця проблема автоматично переходить і на імплементацію результатів розгляду повідомлень у зв'язку з третім факультативним протоколом до Конвенції про права дитини ООН.

Держава не здійснює широкого інформування про Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень, як це передбачає стаття 17 цього Протоколу.

Щодо Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, то були внесені зміни до Кримінального кодексу України, що встановлює вік сексуальної згоди (16 років), та криміналізує статеві зносини з особою, яка не досягла цього віку. Водночас, в Альтернативній доповіді про дотримання Україною положень Конвенції ООН про права дитини за період 2011-2018 роки, зростає увага на те, що "протириччя з визначенням сексуального насильства в Кримінальному кодексі та Законі України «Про домашнє насильство». В останньому сексуальним насильством визначаються певні дії незалежно від згоди дитини". Також, в цій доповіді згадується, що по факту у судовій практиці кривдники "звільняються від відповідальності у зв'язку з різними пом'якшувачими обставинами, як от: позитивна характеристика за місцем роботи, проживання, вчинення злочину вперше, перебування в зоні АТО, утримання неповнолітніх дітей тощо". Називаються проблеми прогалин у процесуальних повноваженнях поліцейських ювенальної превенції, не врегульованість нормативно порядку медичного огляду та допомоги постраждалим дітям. Процесуальні дії щодо розслідування випадків сексуального насильства не враховують психологічного стану дитини і призводять до повторного травмування: зокрема через необхідність участі у сліжчих діях.

6.168 Запровадити чітке визначення дитячої порнографії в національному законодавстві.

6.189	Вживати подальші заходи для покращення доступу до якісної освіти для внутрішньо переміщених дітей, зокрема дітей з інвалідністю.	Із Альтернативної доповіді про дотримання Україною положень Конвенції ООН про права дитини за період 2011-2018 роки: "Міністерство соціальної політики в червні 2016 року облікувало 235 тисяч дітей ВПО. Водночас, за даними Міністерства освіти і науки України станом на травень 2016 року, до дошкільних навчальних закладів контрольованої території України, було зараховано 17 982 дитини з непідконтрольних територій, до загальноосвітніх - зараховано 48 411 дітей, 1777 дітей - були учнями професійно-технічних навчальних закладів. Таким чином, 68 170 осіб вчилися і були зараховані до навчальних закладів влітку 2016 року. Звісно, тут не враховані новонароджені діти, діти, які не відвідують дошкільні навчальні заклади; випускники шкіл, які не продовжують навчання та студенти вищих навчальних закладів, які не досягли повноліття (така статистика МОН не ведеться). Втім, очевидно, що навіть з урахуванням зазначених категорій кількість дітей не досягне 235 тисяч. За даними Мінсоцполітики на 25 лютого 2019 року кількість внутрішньо переміщених дітей складає 195 050"
--------------	--	--

ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

6.170	Вживати необхідні заходи для запобігання жорстокому поводженню щодо людей з інвалідністю, особливо неповнолітніх.
6.171	Продовжувати зусилля з реалізації Національного плану дій щодо виконання Конвенції про права людей з інвалідністю.
6.172	Проводити навчання працівників судових органів з питань прав людей з інвалідністю з урахуванням їхніх потреб та спеціальних навичок.

ЗАХИСТ ПРАВ МЕНШИН ТА КОРИННИХ НАРОДІВ

6.137	Гарантувати, щоб новий закон про освіту з акцентом на українську мову не призвів до дискримінації національних меншин.	Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», прийнятий 2019 року, містить дискримінаційні норми щодо мов національних меншин через преференції для мов ЄС і корінних народів. Фактично обсяг можливих прав людини залежить від конкретної мови, що є формою дискримінації за мовною ознакою.
6.138	Підтримувати обсяг освіти рідною мовою для осіб, що належать до національних меншин, відповідно до пункту № 167 національної доповіді про освіту рідною мовою, приділяючи належну увагу змісту і кількості годин.	

6.175	Повністю забезпечити захист культурних, освітніх, релігійних і мовних прав усіх громад і меншин, які проживають в Україні, та повністю взяти до уваги висновок Венеціанської Комісії щодо недавнього Закону про освіту.
--------------	---

СТАНОВИЩЕ РОМІВ

6.174	Посилити ініціативи щодо боротьби з відчуженням, соціальною ізоляцією та бідністю, в тому числі населення ромів, серед інших груп.
6.177	Активізувати зусилля спрямовані на кращу інтеграцію ромської спільноти в суспільство.
6.178	Прийняти прогресивну стратегію, спрямовану на розширення можливостей отримання освіти та покращення житлових умов і умов життя ромської громади.

ЗАХИСТ ПРАВ ВПО

6.128	Забезпечувати виплати, включаючи пенсії та соціальні виплати, всім громадянам, які мають на них право, незалежно від їх реєстрації як внутрішньо переміщених осіб або місця проживання всередині країни.	Наразі виплати пенсії мешканцям окупованих територій України і всіх, хто має зареєстроване місце проживання на цих територіях, відбувається виключно після реєстрації їх як ВПО. Відтак маломобільні пенсіонери, які не можуть періодично перетинати лінію зіткнення задля проходження всіх необхідних ідентифікаційних процедур, не мають доступу до своєї пенсії.
6.133, 135, 6.188, 6.189	Докладати зусиль для підвищення доступності та якості медичного обслуговування та освіти для внутрішньо переміщених осіб.	Через реформу медичної сфери ВПО, у разі наявності декларації про обрання лікаря, мешканці України мають доступ до отримання первинної медичної допомоги незалежно від місця проживання. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» у сфері освіти діти з числа ВПО мають право на влаштування у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади. Від травня 2020 року такі діти мають право на безоплатне харчування у дошкільних, загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах, проте механізм застосування цього права відсутній. Від 2017 року вони також мають право на державну цільову підтримку для здобуття освіти (соціальні стипендії, пільги на проживання в гуртожитку та ін.).

6.28, 6.29	Збільшити людські та фінансові ресурси Міністерства тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб для виконання ним свого мандату у повному обсязі.	2019 року Міністерство тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб трансформовано спочатку в Міністерство у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб, яке своєю чергою 2020 року було замінено Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Структурні зміни двічі впродовж року ослабили інституційну спроможність міністерства, хоча наразі воно має ширші повноваження і його очолює віце-прем'єр-міністр з питань реінтеграції. Залишається недостатнім територіальне представлення міністерства в регіонах.
6.34	Повністю виконати Національну стратегію захисту прав людини 2015 року, в тому числі щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб; припинити дискримінацію за ознакою статі та сексуальної орієнтації шляхом ратифікації Стамбульської конвенції; розв'язати проблему злочинів на ґрунті ненависті через посилення системи кримінального судочинства (Канада).	За оцінками громадських організацій, загалом Національна стратегія в сфері прав людини виконана лише на третину (блок щодо ВПО - на 52%).

ЗАХИСТ ПРАВ НАСЕЛЕННЯ, ЩО ПОСТРАЖДАЛО ВІД КОНФЛІКТУ

6.61	Підтримувати зусилля, спрямовані на запобігання порушенням прав людини в Криму та на Донбасі шляхом полегшення доступу спостерігачів, правозахисників, журналістів та юристів а також ретельно розслідувати будь-які достовірні повідомлення про порушення, вчинені українськими військовими та вживати всі відповідні заходи для притягнення до відповідальності за скоєні порушення.	<p>Наразі уряд не підтримав рекомендації правозахисників щодо спрощення процедури в'їзду до Криму іноземних журналістів, правозахисників та адвокатів. Потрібно змінити характер процедури – з дозвільного на повідомний, запровадити дистанційний (онлайн) формат подання документів для оформлення в'їзду (зокрема багаторазового), а також можливість подавати підтверджувальні документи для оформлення дозволу через консульські установи України в країні перебування іноземця мовою держави його громадянства.</p> <p>Важко оцінити зусилля держави щодо здійснення ретельного розслідування повідомлень про порушення, вчинені українськими військовиками.</p>
------	--	--

6.63	Використовувати всі існуючі інструменти та механізми для захисту прав та свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, одночасно вдаючись до політичних та дипломатичних кроків, спрямованих на відновлення територіальної цілісності України в межах своїх міжнародно визнаних кордонів.	Україна використовує різноманітні міжнародні майданчики (судові та позасудові) для захисту прав громадян України, які залишилися проживати на тимчасово окупованих територіях. Українська сторона регулярно подає повідомлення до Міжнародного кримінального суду щодо порушень, вчинених у рамках збройного конфлікту на території України. Зокрема не менше семи подань було підготовлено і направлено до МКС у зв'язку з порушеннями, вчиненими РФ на території окупованого Криму. Україна також має міждержавні спори з РФ у Міжнародному суді ООН, Європейському суді з прав людини. Що стосується переговорних майданчиків, то на сьогодні продовжує функціонувати Нормандський формат перемовин, засідає Мінська тристороння контактна група. На жаль, жодного такого майданчика щодо Криму не створено.
6.102	Виконувати рекомендації останнього звіту Моніторингової Місії ООН з прав людини в Україні від вересня 2017 року, зокрема, розробити національний механізм для забезпечення цивільним жертвам конфлікту адекватних, ефективних, оперативних та відповідних засобів правового захисту, включаючи відшкодування заподіяної шкоди	Наразі в Україні немає ефективного механізму відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Відсутня єдина державна система обліку цивільних осіб, загиблих і поранених під час збройного конфлікту, відтак важко говорити про запровадження універсального підходу до компенсації шкоди здоров'ю чи шкоди, завданої смертю близької особи. Навіть більше, немає визначення того, яких осіб вважати такими, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Що стосується механізму компенсації вартості зруйнованого (пошкодженого) майна, то можна стверджувати, що наявний механізм не ефективний і на практиці не працює. Відтак основним шляхом отримання компенсації для осіб, чий домівок зруйновано чи пошкоджено, залишається суд.
6.60	Спростити доступ до державних адміністративних послуг для жителів Криму та дозволити громадянам України вільно пересуватися між Кримом та рештою території України, визнаючи Резолюції 68/262 та 71/205 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй та суверенітет України над Кримом.	Доступ до адміністративних послуг для мешканців окупованої території Криму був спрощений через обладнання на КПВВ на адміністративному кордоні Центрів надання адміністративних послуг. У них кримчани можуть подати документи на отримання паспорта громадянина України, паспорта громадянина України для виїзду за кордон та отримати інші послуги (більше 100). Водночас залишається проблемою отримання свідоцтва про народження дитини чи смерть особи на ТОТ Криму. В Україні запроваджено судовий механізм встановлення цих юридичних фактів, що потребує часових, матеріальних затрат. Наявна процедура не сприяє отриманню документів мешканцями ТОТ Криму і потребує зміни.

6.56	<p>Забезпечити дотримання принципів міжнародного гуманітарного права усіма сторонами конфлікту.</p>	<p>На території України, в тому числі, тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, працюють моніторингові місії (зокрема, Моніторингова Місія ООН з прав людини в Україні, Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ), а також Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Що стосується державних органів, то відповідальним міністерством в цій сфері є Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, яке не має ефективних важелів для забезпечення дотримання принципів міжнародного гуманітарного права усіма сторонами конфлікту.</p>
-------------	---	--

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА РОЗБУДОВА МИРУ

6.27	<p>Активізувати співпрацю з міжнародним співтовариством з метою забезпечення доступу міжнародних правозахисників та гуманітарних організацій, а також механізмів моніторингу до всієї території України в межах її міжнародно визнаних кордонів з метою моніторингу, звітування та покращення ситуації у сфері прав людини.</p>	<p>На території України працює низка моніторингових місій. Крім того, громадські правозахисні організації організовують власними силами спільно із партнерами моніторингові місії, які складаються з журналістів, представників міжнародних недержавних організацій та ін. Незалежний моніторинг значно ускладнений на тимчасово окупованих територіях.</p>
-------------	---	---

6.57	<p>Утриматися від будь-якої практики, яка може загрожувати життю цивільних осіб.</p>	
-------------	--	--

НАЦІОНАЛЬНА ІНСТИТУЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ

6.30	<p>Переглянути процедуру відбору Омбудсмана та, більш широко, відбору, підготовки та статусу суддів, беручи до уваги рекомендації Венеціанської комісії.</p>	
-------------	--	--

6.31, 6.32	<p>Виділити необхідні людські, технічні та фінансові ресурси для зміцнення Офісу Омбудсмана.</p>	
-------------------	--	--

¹ Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини 2002-2008. Адреса доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/report-ukr.pdf>

